

Utjecaj bajki na dječju maštu i kreativnost

Vukadin, Diana

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:410640>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-01**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

Diana Vukadin

UTJECAJ BAJKI NA DJEČJU MAŠTU I KREATIVNOST

Diplomski rad

Zagreb, rujan 2021.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

Diana Vukadin

UTJECAJ BAJKI NA DJEČJU MAŠTU I KREATIVNOST

Diplomski rad

Mentor rada: prof. dr. sc. Dubravka Težak

Zagreb, rujan 2021.

Sadržaj

SAŽETAK.....	4
Summary	5
1. UVOD	1
2. DJEČJA KNJIŽEVNOST	2
2.1. Vrste dječje književnosti	3
2.2. Prilagođenost dječje književnosti dječjoj dobi	4
2.3. Uloga dječje književnosti	4
3. BAJKA: PORIJEKLO I ZNAČAJKE	5
3.1. Bajke kao dječja književnost	7
3.2. Pozitivan i negativan utjecaj bajki na djecu	8
3.3. Likovi iz bajki kao simboli i modeli	10
4. PORIJEKLO I OBILJEŽJA NARODNE BAJKE	11
4.1. Narodna bajka i dijete	12
5. UMJETNIČKA BAJKA	13
6. BAJKE KAO ODGOJNO SREDSTVO	14
6.1. Vrijednost bajki za djecu tijekom odrastanja	14
7. PRIČANJE BAJKI.....	17
8. MAŠTA I PRIMJERENOST KNJIŽEVNIH VRSTA DJEČJOJ MAŠTI	19
8.1. Povezanost motiva sna i dječje mašte.....	21
8.2. Utjecaj bajki na dječju maštu	22
9. KREATIVNOST	24
9.1. Pristupi kreativnosti.....	25
9.2. Kreativnost u nastavnom procesu – pozitivno i negativno djelovanje	25
9.3. Dječje stvaralaštvo i književnost	27
9.4. Poticanje dječje kreativnosti uz pomoć bajki.....	28
10. KRATKA ANALIZA BAJKE MATOVILKA I NJEZIN UTJECAJ NA RAZVOJ DJEČJE MAŠTE I KREATIVNOSTI	31
11. ZAKLJUČAK.....	34
LITERATURA	35

SAŽETAK

U ovom teorijskom diplomskom radu govori se o povezanosti bajki i dječje mašte i kreativnosti. Polazi se od definiranja dječje književnosti i podjele na vrste. Bit će navedeno koje vrste dječje književnosti djeca vole u svakom razdoblju djetinjstva, a to je veoma važno znati kako bismo djeci mogli ponuditi književne tekstove koji odgovaraju njihovoj dobi i interesima. Nadalje, objašnjava se postanak pojma *bajka*, navode se značajke bajki te se govori o povezanosti bajki s djecom. Objašnjava se kako bajka utječe na dijete na pozitivan i negativan način. Brojni su autori navodili da je bajka štetna za dijete jer sadrži previše mašte i čudesnosti, mitologiju, likove i događaje kojih se djeca boje. Navodi se i da bi djeca čitajući bajke mogla previše maštati i početi vjerovati u čarolije i fantastične elemente. S druge strane, navodi se da bajka djeluje pozitivno na dječji razvoj i maštu te da djeca čudesne likove i pomalo okrutne postupke ne doživljavaju realno, pa samim time i nemaju negativan utjecaj na njih. Bajke čine vrijedno odgojno sredstvo za dijete jer predočavaju djetetu različite događaje i situacije koje ih mogu poučiti odabiru primjerenog ponašanja. Uz pomoć bajki djeca razvijaju maštu, a zahvaljujući maštanju razvijaju ugodne osjećaje. U poglavljima o kreativnosti navest će se definicije kreativnosti, pristupi kreativnosti te će se istaknuti važnost poticanja kreativnosti u nastavnom procesu i načini na koje je to moguće postići. Navodi se i kako uz pomoć bajke potaknuti aktivnosti koje imaju značajnu ulogu u stvaralačkom procesu. Naposljetku se na primjeru bajke ukratko objašnjava kako bajka djeluje na poticanje mašte i kreativnosti.

Ključne riječi: bajke, mašta, kreativnost, djeca

Summary

This theoretical thesis discusses the connection between fairy tales and children's imagination and creativity. It starts from defining children's literature and dividing it into types. It will be stated what types of children's literature children like in each period of childhood, and it is very important to know how we can offer children literary texts that suit their age and interests. Furthermore, the origin of the term fairy tale is explained, the characteristics of fairy tales are stated, and the connection between fairy tales and children is discussed. It is explained how a fairy tale affects a child in a positive and negative way. Numerous authors have stated that a fairy tale is harmful to a child because it contains too much imagination and wonders, mythology, characters and events that children are afraid of. It is also stated that reading fairy tales makes children fantasize too much and start believing in spells and fantastic elements. On the other hand, it is stated that the fairy tale has a positive effect on children's development and imagination and that children do not experience miraculous characters and somewhat cruel actions realistically, and therefore do not have a negative impact on them. Fairy tales are a valuable educational tool for a child because they present the child with various events and situations that can teach them to choose appropriate behavior. Fairy tales help children develop and improve their imagination and imagination develops pleasant feelings. The chapters on creativity will provide definitions of creativity, approaches to creativity and will emphasize the importance of encouraging creativity in the teaching process and the ways in which this can be achieved. It is also stated how fairy tale helps encourage activities that have a significant role in the creative process. Finally, the example of a fairy tale briefly explains how a fairy tale stimulates imagination and creativity.

Key words: fairy tales, imagination, creativity, children

1. UVOD

Dječja književnost je umjetnost čija su djela namijenjena djeci i prilagođena dječjoj dobi. Zahvaljujući načinu i jeziku pisanja, obliku i tematici odgovaraju mladim čitateljima ili su im s vremenom postala prikladna. Dječju književnost prati podjela na vrste, a bajka je jedna od najpoznatijih vrsta s kojom se djeca susreću od rane dobi. Bajka je književna vrsta u kojoj se isprepliću stvarnost i čudesni, nadnaravni elementi, a upravo ta obilježja čine bajku prepoznatljivom i specifičnom književnom vrstom. Prisutnost bajke u životu djeteta je neupitna; dijete se s ovom vrstom susreće u roditeljskom domu, odgojno-obrazovnim ustanovama i tijekom vlastitih slobodnih aktivnosti, stoga bajka na njega značajno utječe u različitim aspektima. Aspekti koji čine glavni interes ovoga rada su mašta i kreativnost, a istražiti će se kako bajka na njih utječe. Mašta i kreativnost međusobno su povezani i djetetu omogućuju istraživanje zamišljenih svjetova i stvaranje novih, inovativnih ideja. Uglavnom se naglašavaju dobrobiti i pozitivni utjecaji bajke na dječju maštu i kreativnost, no pojedini autori i književni kritičari protive se tim dobrobitima navodeći razloge zbog kojih bajku smatraju lošom i neprimjerenom mladom biću.

U ovom diplomskom radu bit će govora o dječjoj književnosti i vrstama dječje književnosti, s posebnim naglaskom na bajku. Objasniti će se porijeklo i značenje bajke, uloga i vrijednost bajki za dijete tijekom odrastanja te važnost pričanja bajki. Govorit će se o mašti i kreativnosti te će se na primjeru bajke *Matovilka* objasniti utjecaj bajki na dječju maštu i kreativnost.

2. DJEČJA KNJIŽEVNOST

„Dječja književnost je umjetnost koja se služi riječima i opisuje život na način dostupan djetetu“ (Crnković, 1984, str. 12). Obuhvaća djela koja su po tematici i formi prikladna dječjoj dobi i svjesno namijenjena djeci ili su s vremenom postala prikladna za djecu, važna za njihov estetski i društveni razvoj te ih najviše ili isključivo čitaju djeca (Crnković, 1984). „Dječja književnost nije sluškinja pedagogije, no pridonosi ostvarivanju odgojnih i obrazovnih ciljeva“ (Crnković, 1984, str. 12).

Dječja se književnost snažno razvila u dvadesetom stoljeću i potaknula književne povjesničare i kritičare da je proučavaju i bave se njome. S vremenom je postala „poseban dio nacionalne književnosti, bogata i razgranata književnost koja ima svoje norme, tematiku i čitatelje“ (Crnković, 1984, str. 3). Počinje izlaziti mnoštvo dječjih knjiga, časopisa i dnevnih listova, dječje emisije postaju dostupne na televiziji i radiju, otvaraju se knjižnice s dječjim knjigama, a mnogi pisci postaju poznati upravo zahvaljujući djelima namijenjenima djeci (Crnković, 1984). Auditivni i audiovizualni mediji, poput televizije, također su pridonijeli razvoju dječje književnosti reproducirajući pjesme i priče u dječjim emisijama. Sve su to praktični pokazatelji postojanja, života i rasta dječje književnosti (Diklić, Težak i Zalar, 1996). S razvojem dječje književnosti nastajale su i rasprave oko njenog naziva. Neki su autori, poput Slobodana Markovića, smatrali termin *književnost za djecu* preciznijim, dok su se drugi opredijelili za naziv *dječja književnost*. Pristaše i jednog i drugog naziva imali su svoje argumente kojima su potkrjepljivali zalaganje za pojedini naziv i nadmetali su se oko toga koji je bolji i prikladniji (Diklić, Težak i Zalar, 1996). Na kraju je prihvaćen naziv dječja književnost jer je jednostavniji, obuhvaća traženo značenje, pogodan je funkcijama u kojima može stajati u rečenici i ušao je u upotrebu (Crnković, 1984).

2.1. Vrste dječje književnosti

„Kako književnost uopće, tako i dječja književnost ima svoje vrste“ (Crnković, 1984, str. 8). Postoje različite vrste dječje književnosti i nisu sve jednako razvijene. Zahvaljujući podjeli na vrste, dječja je književnost preglednija i lakše je odabrati djela primjerena dječjoj dobi. Prema Crnkoviću (1984) dječja poezija, priča ili bajka, roman ili pripovijetka o djeci i basne osnovne su vrste dječje književnosti. Roman i pripovijetka o životinjama te djela s tematikom prirode, avanturistički roman, povijesni roman, putopis i znanstveno-popularna djela nisu prilagođena djetetu niti vezane za dječju dob, stoga pripadaju ostalim vrstama (Crnković, 1984). Prema (Diklić, Težak i Zalar, 1996, str. 6) vrste dječje književnosti u užem smislu čine „dječja poezija, priče, romani i pripovijetke o djetinjstvu, igrokazi i slikovnice“. Žanrovi prigodni i djeci i odraslima nazivaju se graničnima jer se nalaze na granici književnosti za djecu i odrasle (Diklić, Težak i Zalar, 1996, str. 6). Prema Diklić, Težak i Zalar (1996, str. 6) te žanrove čine „basne, romani i pripovijetke o životinjama (animalistika), pustolovna djela, znanstveno-fantastična djela, historijski romani i pripovijetke, putopisna i biografska djela, stripovi“. Najčešće ih čitaju djeca koja su „na granici dječje i omladinske dobi“ (Diklić, Težak i Zalar, 1996, str. 6). Međutim, ovu podjelu na žanrove ili vrste ne treba shvaćati kruto, nego kao pomoć pri prepoznavanju i snalaženju u mnoštvu djela, oblika i vrsta koji pripadaju dječjoj književnosti. Pri odabiru djela za djecu potrebno je obratiti pažnju na primjerenost pojedine vrste dječjoj dobi, posebice pri obradi književnih djela u školi.

2.2. Prilagođenost dječje književnosti dječjoj dobi

Dječja je književnost namijenjena i prilagođena djetetu, no unutar nje odvija se nova prilagodba dječjoj dobi (Crnković, 1984). Književna djela mogu biti svjesno i nesvjesno prilagođena djetetu. S obzirom na prilagođenost dječjoj dobi, dječja književnost dijeli se na dvije vrste: književna djela namijenjena malom djetetu i djela namijenjena djetetu općenito (Crnković, 1984). „Tako su u nas, recimo, Kulidžanove priče namijenjene malom djetetu, a vedre priče Branka V. Radičevića djetetu uopće“ (Crnković, 1984, str. 11). Crnković (1984) navodi općenitu podjelu vrsta dječje književnosti prema interesu djece ovisno o njihovoj dobi. Tijekom prve dvije godine djetetu možemo ponuditi slikovnice bez teksta i priče sastavljene od nekoliko riječi, u trećoj i četvrtoj godini jednostavne priče i tekstualne slikovnice. Razdobljem bajke smatramo period od četvrte do sedme godine; djeca se tada uživljavaju u bajke, vjeruju u događaje u njima te ih često mijenjaju dodajući svoje ideje (Crnković, 1984). „Interes za bajku brže nestaje kod gradske nego kod seoske djece, ali je ranije napuštaju djeca sa siromašnom nego djeca sa bogatom maštom“ (Crnković, 1984, str. 11). Tijekom sedme i osme godine djeca samostalno čitaju priče, bajke i dječju poeziju. Od osme do desete godine zanimaju ih realistične pripovijetke i dječja poezija, a od desete do trinaeste pustolovni romani i pripovijetke (Crnković, 1984). „Nakon trinaeste godine djeca vole putopise, zatim djela u kojima se realno opisuju zbivanja u prirodi, zanimaju se za život svojih vršnjaka u raznim zemljama i u različitim društvenim sredinama“ (Crnković, 1984, str. 11).

2.3. Uloga dječje književnosti

Dječja književnost ima niz pozitivnih uloga za najmlađe, stoga je veoma važno djecu već od rane dobi upoznati s dječjom književnošću i ponuditi im djela primjerena njihovoj dobi i interesima. Pravilnim odabirom i čitanjem literature djeca se „na prirodan način uvode u svijet lijepe književnosti“ (Diklić, Težak i Zalar, 1996, str. 7). Ističe se kako je pravilan odabir i čitanje najbolji način da djeca zavole književnost i nastave čitati i u kasnijim godinama, a književnost uvelike pridonosi izgradnji kulturne ličnosti (Diklić, Težak i Zalar, 1996). Osim navedenih uloga, dječja književnost ima značajnu ulogu jer obogaćuje, oplemenjuje i emocijama ispunjava jedno veoma važno i dugo razdoblje života – djetinjstvo. U sklopu dječje književnosti dijete se susreće s različitim književnim djelima iz kojih dobiva nove spoznaje, upoznaje se s različitim događajima, likovima i pustolovinama te stvara pozitivne doživljaje i iskustva.

3. BAJKA: PORIJEKLO I ZNAČAJKE

„Bajka je jedan od najstarijih oblika usmenog narodnog stvaralaštva i polazi od mitološkog poimanja svijeta“ (Crnković, 1984, str. 21). Dubravka i Stjepko Težak (1997, str. 7) navode da je bajka svaka narodna ili umjetnička priča čija je slika svijeta „izgrađena na iracionalnim, nadnaravnim elementima“ te da je u njoj sve moguće. Bajke se opisuju kao „sva književna djela u kojima se događa nešto neobjašnjivo“ (Pintarić, 2008). Jolles (2000, str. 203) navodi da je bajka „priča one vrste koju su ustanovila braća Grimm svojim dječjim i obiteljskim bajkama“. Ovu je definiciju dao jer je bajka kao književni oblik značenje dobila kada su braća Grimm svojoj zbirci dali naziv *Dječje i obiteljske bajke*. Diklić, Težak i Zalar (1996, str. 67) termin *bajka* koriste za „narodne tvorevine o natprirodnim bićima i čudesnim zgodama, prožete folklornim konvencijama, i za umjetnička ostvarenja slične strukture“.

Naziv *bajka* nastao je od glagola *bajati*, što znači riječima čarati, a od glagola *gatati* proizlazi naziv *gatka* (Pintarić, 1999). Autorica Pintarić (1999) navodi da se u suvremenoj književnosti osim pojma bajka koristi pojam *fantastična* i *suvremena* priča. „U njoj se susreću fantastični likovi, prizori i događaji, ona je slikovito, u ruho razigrane mašte odjeveno prikazivanje svijeta“ (Crnković, 1984, str. 21). Često glavni lik napušta svakodnevicu, odlazi u kraljevstvo čuda gdje riješi teškoće i postaje pobjednik. Siromašan pastir, seljak, sluga, ribar, vojnik vraća se kući s novcem, blagom ili drugim darovima, a često za svoje hrabre junačke pothvate dobiva ruku lijepo djevojke koja mu nedugo zatim postaje žena. U bajkama prevladava pobjeda dobra, istine i pravde te želja za bijegom od siromaštva. „Bajka ima zaplet, razvoj i rasplet“ (Crnković, 1984, str. 21). Nisu određeni mjesto i vrijeme, kao ni „granica između stvarnog i zamišljenog svijeta“ (Crnković, 1984, str. 21).

U dječje pamćenje i maštu bajka je utkala puno uspomena i tragova jer se s njom susreću od najranije dobi i prati ih zaista dugo. Bajka je osmišljena tako da ju djeca na svome stupnju razvoja mogu razumjeti, stoga su dijete i bajka simbolički povezani. Dijete slušajući i čitajući bajke ima priliku upoznati narode, svijet i sile koje u njemu vladaju te maštajući zamisliti događaje iz prošlosti. Vjerovalo se da djeca, „ulazeći u život, imaju najbolje predispozicije za čitanje i razumijevanje bajki“ (Crnković, 1984, str. 21). Likovi u bajkama nisu pomoću svojega uma mogli shvatiti određene prirodne pojave i događaje u svijetu, stoga su se služili maštom. Tako nastaju mitološke priče i čudesna bića te fantastični odgovori na pojedina pitanja, kao na primjer: *Kako nastaje noć i dan? A kako životinje?* Maštom su se služili i pri smišljanju

različitih predmeta potrebnih za uspjeh u svome naumu, primjerice sagova koji lete, čizama za korak dug sedam milja i slično. Diklić, Težak i Zalar (1996, str. 67) izriču da čizme od sedam milja i leteći sag nisu rezultat običnog i besciljnog maštanja, nego „prirodne čežnje za svladavanjem prostora“. Isto tako je škrinja zlata i dragog kamenja izraz težnje siromašnog čovjeka za boljim životom i izlazom iz siromaštva, a biljka koja liječi sve bolesti izraz je bolesnikove želje za ozdravljenjem (Diklić, Težak i Zalar, 1996). Ponekad su predmeti i motivi koji se pojavljuju u bajkama neobični i začuđujući, no oni proizlaze iz vjere u bolji, sretniji i ljudskiji život. Nerijetko se kod likova iz bajki može uočiti čovjekova žudnja za pobjedom smrti i vječnom mladošću, stoga u bajkama pratimo pojavu napitka za mladost, vodu života, drugog svijeta (Težak i Težak, 1997). Osim navedenoga, pojavljuje se i želja za pustolovinama, otkrivanjem dalekog, tajanstvenog, ali često i opasnog mjesta, krajolika ili dijela svijeta. U bajkama je prisutno i izmišljanje, fabuliranje i stvaranje nečega novoga. Osim u bajkama, motiv natprirodnog pojavljuje se i u drugim književnim vrstama, a bajka se od tih vrsta razlikuje svojim specifičnim načinom pisanja i treba biti shvaćena kao samostalan književni oblik. Kao značajno obilježje ne smatra se efekt čudesnoga, nego poseban način njegova korištenja u bajkama (Hameršak i Zima, 2015, str. 253). Bajke su prepoznatljive prema strukturi u kojoj se ostvaruje „jedinstvo poetike, svijeta ideja, likova, emocija i jezičnih sredstava“ (Hameršak i Zima, 2015, str. 254). Funkcije su osnovni elementi radnje na kojima je bajka satkana. Redoslijed funkcija u usmenim bajkama je stalan i istovjetan, a njihov broj u bajci je ograničen. Ako su funkcije izdvojene moguće je proučiti koje bajke sadrže istovjetne funkcije i takve se bajke nazivaju bajkama *istog tipa* (Propp, 1982,). Funkcije se pojavljuju u opozicijskim parovima (izricanje zabrane – kršenje zabrane) i razvrstavaju u djelokruge (protivnik, kraljev pomoćnik, junak i lažni junak) (Hameršak i Zima, 2015). „Postupak lika s obzirom na njegov značaj za tijek radnje“ čini funkciju (Propp, 1982, str. 28). Funkcije likova u bajkama se ponavljaju i različiti likovi često čine iste postupke (Propp, 1982). Propp (1982, str. 108) navodi da je bajka „priča izgrađena pravilnim nizanjem navedenih funkcija u raznim vidovima, uz odsustvo nekih od njih za svaku priču i uz ponavljanje drugih“. Bajka se ostvaruje djelovanjem junaka, a unutarnji se doživljaji očituju vanjskima. Svijet bajki je jednodimenzionalan te realni i irealni svijet nisu odvojeni. Iz svega navedenog može se istaknuti da čitatelji prihvaćaju i podrazumijevaju čudesna zbivanja, predmete i pojave u bajkama.

3.1. Bajke kao dječja književnost

Bajke su se prilikom povezivanja s djecom oslanjale na raznovrsne discipline (psihologiju, pedagogiju, znanost o književnosti) i pristupe (umjetničke, evolucijske i terapijske) (Hameršak i Zima, 2015). U umjetničkom se pristupu „bajke tumače primarno kao književni žanr koji dječjim čitateljima omogućuje umjetnički užitek, aktivaciju kreativne imaginacije i zaranjanje u svijet ispunjen nesvakidašnjim događajima i pustolovinama“ (Hameršak i Zima, 2015, str. 238). U evolucijskom se pristupu povezanost bajke i djece temelji na rekapitulacijskoj teoriji i psihoanalitičkim pristupima bajkama prema kojima se bajka „tumači kao odraz i mehanizam razrješenja dubinskih prijevora u pojedincu ili društvu“ (Hameršak i Zima, 2015, str. 239). Bruno Bettelheim najpoznatiji je predstavnik navedenog pristupa. Bettelheim (2000) navodi da djeca uz pomoć bajki svladavaju strahove i sukobe te da bajke pojedinoj djeci daju rješenja za teškoće koje imaju. Spoznaje i zaključci ovog autora pridonijeli su predstavljanju bajki u terapijskom kontekstu. Iako navedeni pristupi ističu međusobnu povezanost djece i bajki i brojne dobrobiti bajki, one se nekoć nisu pripovijedale djeci (Hameršak i Zima, 2015, str. 240).

U zapadnim su kulturama bajke bile namijenjene odrasloj ili „dobno mješovitoj publici, a na djecu usmjereni usmeni žanrovi bili su priče o životinjama, priče upozorenja i dječje pjesmice“ (Hameršak i Zima, 2015, str. 240). Mnoge najstarije tiskane zbirke bajki izdane su upravo za odrasle, primjerice *Priča iz drevnih vremena* Charlesa Perraulta, no djeca su usputno postala njihova publika u usmenom aspektu. Djeci su se bajke sviđele zbog niza karakteristika. Primjerice, privukla ih je „jednostavna poetska slikovitost, čar humora, izuzetne ličnosti, predmeti, čudesnost zbivanja, zanimljivo interpretiranje osnovnih životnih iskustava, bogatstvo simboličke i usredotočenost na velike moralne ideje“ (Diklić, Težak i Zalar, 1996, str. 69). Bajke postaju dio hrvatske dječje književnosti prvo u tiskanom obliku, a zatim u usmenom. Najprije se pojavljuju u dječjim časopisima, zatim u dječjim zbirkama, a „prva monografska izdanja bajki (slikovnice i ilustrirane knjige) objavljuju se oko 1880. godine“ (Hameršak i Zima, 2015, str. 241). Sadržajna i stilsko usmjerenost bajke na djecu vidljiva je nastankom kraćih tekstova i bajki koje uglavnom sadrže dječje likove (Hameršak i Zima, 2015). Početkom 20. stoljeća u sklopu modernističkih strujanja počinju izlaziti zbirke narodnih bajki koje ilustracijama i grafičkim izgledom podudaraju s težnjama umjetnosti toga doba. Djelima Ivane Brlić-Mažuranić (*Priče iz davnine*) i Vladimira Nazora (*Istarske priče*) u Hrvatskoj se utemeljuje autorska bajka. Autorska bajka „nije shematična“ i ima „individualizirane i kompleksnije

likove, način gradnje i stil“ (Hameršak i Zima, 2015, str. 243). Njen je začetnik Hans Christian Andersen, a ističe se i autor Oscar Wilde.

3.2. Pozitivan i negativan utjecaj bajki na djecu

Većina se djece susretne s bajkama već tijekom ranog djetinjstva kada im roditelji, djedovi, bake i drugi članovi obitelji čitaju bajke, a kasnije ih upoznaju u školi i samostalno istražuju. Mnogi roditelji i odgojno-obrazovni djelatnici smatraju bajke zanimljivim i djeci primjerenim štivom koje ih uvodi u zamišljeni svijet i omogućuje im da maštaju. No mnogi se autori i pedagoški djelatnici ne slažu s tom činjenicom pa se tako bajka u prošlosti našla na meti kritika. Mnogi su je smatrali spornom književnom vrstom već zbog njenog naziva, a posebice su sumnjali u njezinu odgojnu ulogu. Osnovni elementi bajke su čudesnost, iracionalnost i nadnaravnost i u njoj je sve moguće, stoga se smatralo da „obuhvaća i jednostavne čudesne priče primitivnog čovjeka, ali i suvremenu fantastičnu priču koja ponire u suvremeni svijet izgrađujući svoju čudesnu sliku o njemu“ (Težak i Težak, 1997, str. 7). Bistrić i Ivon (2019, str. 134) prema Jolles (2000) navode dvije suprotnosti ljudske naravi koje se pojavljuju u bajkama: „sklonost prema čudnovatom i ljubav prema istinitom i prirodnom“. Navodi se i da se priča ne može svrstati pod pojam bajke samo zato što je nastala od glagola bajati, čiji je naziv u dvojakoj funkciji. Njegovo prvobitno značenje bilo je čarati, vraćati, tjerati na koga zlo ili bolest posebnim riječima ili radnjama, no ima i sljedeće značenje: „lijepo pričati, plesti priču oko čega netočnog ili sa željom da se prevari“ (Težak i Težak, 1997, str. 8). Govoreći o odgojnoj vrijednosti, protivnici bajke naglašavali su da je bajka namijenjena djeci, a može im biti prilično štetna. Istaknuli su da je sadržaj bajki „romantičarska borba protiv zla“ čiji su nosioci maćehe i vještice koje „stvaraju demonske situacije i zapletaje“, a obično ih pobijedi tajanstvena stvarčica, savjet dobre bake ili lukava čovjeka (Težak i Težak, 1997, str. 9). Navode i da se u bajkama idealizira ljubav i da se pojavljuju likovi (carevi, kraljevi, prinčevi) koji ističu vladarske moći nad običnim ljudima (Težak i Težak, 1997). Prema Crnkoviću (1984) protivnici bajke smatraju da je štetna jer sadrži previše mašte, mitologiju, praznovjerje, odvlači dijete od realnog svijeta i „ostavlja štetne tragove na dječjoj psihi“. „Iz svega navedenog proizlazi da je bajka negativna za dijete jer „budi u njemu nepotrebnii strah i traume, privikava ga na grozote i sadizam, potiče na mržnju prema maćehi, razbuktava u njemu monarhističke osjećaje, oblikuje u njemu neznanstveni nazor na svijet“ (Težak i Težak, 1997, str. 9). Temeljni prigovor je upravo ovaj o psihičkim traumama, posebice jer se bajke djeci pričaju u mraku, tijekom

vremenskih nepogoda ili tako da zvuče impresivno. Smatralo se i „da kanibalistički i drugi elementi okrutnosti mogu dijete traumatizirati“ (Diklić, Težak i Zalar, 1996, str. 69). Pojedinci tvrde da su bajke nezdrave i neprimjerene jer ne daju „istinske“ slike života. Neki se roditelji brinu da djeci lažu kada im pričaju o zbivanjima iz bajki, posebice ako djeca pitaju za istinitost. Bettelheim (2000) navodi da je „istina bajki istina naše mašte, a ne normalne uzročnosti te da je važnije osvrnuti se na likove i djeci objasniti tko su dobri, a tko zli. Neki se roditelji pribojavaju da bi se djeca mogla zanijeti maštajući i početi vjerovati u čarolije, no autor objašnjava da sva djeca vjeruju u čarolije i prestaju u njih vjerovati kada odrastu. Boje se i da će djeca zbog fantastičnih događaja iz bajki zanemariti stvarnost, no navodi se da je za svladavanje životnih zadaća potrebna mašta, uz svjesno shvaćanje stvarnosti (Bettelheim, 2000).

S druge strane naziru se branitelji bajke koji izražavaju sumnju u štetne utjecaje i iznose njihovu umjetničku vrijednost. Poznati spisatelj Maksim Gorki slaže se s njima i iznosi da su bajke imale pozitivan utjecaj na njegov intelektualni razvoj (Težak i Težak, 1997). Maja Bošković-Stulli navodi da se „okrutni postupci u bajci ne doživljavaju realno, nego više kao stilistička sredstva, kao simboli“ (Težak i Težak, 1997, str. 9). Bajka u velikoj mjeri potiče dječju maštu, a mašta se smatra veoma važnom u djetinjstvu. Djeca traže bajke i doživljavaju ih na drugačiji način nego odrasli te likovi i događaji na njih ne ostavljaju nikakve loše tragove ni posljedice. U bajkama uočavamo borbu čovjeka i prirode te dobra i zla, pri čemu dobro pobjeđuje. Kao prednost navode i da je tvorac bajki narod koji je u likovima utjelovio sebe te da su mnoge bajke „snažna umjetnička djela“ (Crnković, 1984, str. 22). Branitelji bajke ističu kako ljudi pojedine događaje iz bajki smatraju lošima za dijete, primjerice kada Ivica i Marica gurnu vješticu u peć, a ne razmišljaju o lošem utjecaju prizora na televizijskim programima (ratovi, žrtve nesreća, nasilje). U nižim razredima osnovne škole Kustošija 1960. i 1997. godine provedene su ankete o bajkama pri čemu su upitali učenike jesu li se nakon čitanja bajki bojali opasnih bića, primjerice vještica i vukodlaka. Anketa je pokazala da je kod djece u velikoj mjeri prisutan strah nakon čitanja bajki, no on je uzrokovan „okolnostima pod kojima se dijete susreće s bajkom“, a ne samom bajkom (Težak i Težak, 1997, str. 13). Djeca su u objašnjenjima navela da su uzrok njihovih strahova bila opasna bića čijom su ih pojavom roditelji strašili kako bi spriječili neželjeno ponašanje. S druge strane, djeca koja se nisu bojala izjavila su da u ta bića ne vjeruju i znaju da su izmišljena, a i roditelji su im rekli da zla bića ne postoje (Težak i Težak, 1997). Zaključuje se da „nervno labilnijoj djeci“ ne treba čitati bajke koje ih mogu uplašiti, no na takvim izuzecima ne treba stvarati pravila. Na djecu negativno utječe sredina u kojoj odrastaju te drugi odgojni čimbenici, a ne bajka (Težak i Težak, 1997). Kako bismo izbjegli

minimalne negativnosti bajke za neku djecu, važno je poštivati sljedeća pravila: za djecu treba izabrati „dobru i umjetnički vrijednu bajku“ te s njima o bajci razgovarati (Težak i Težak, 1997, str, 14). Godine 1960. provedena je anketa u kojoj su učenici trebali izdvojiti najdražu bajku. Najviše je učenika (njih 24) reklo da vole Crvenkapicu i Pepeljugu, a slijede Snjeguljica, Baščelik, Ivica i Marica, Šuma Striborova, Snježna kraljica, Djevojčica sa žigicama, Trnoružica, Petar Pan, Gulliver i mnoge druge bajke. Uzevši u obzir sve razloge za i protiv bajke uočavamo da je djetetu potrebna, ali i korisna. Zloupotreba ili loše objašnjavanje bajke može biti štetna za dijete. Kako bi bajka bila korisna za djecu, treba ih odmalena učiti da je sve u bajci izmišljeno i nepovezano sa stvarnim svijetom, raspravljati o svakom događaju i istaknuti tragove daleke prošlosti koji se naziru u bajkama (Težak i Težak, 1997). Pri odabiru bajke treba voditi računa o dječjoj dobi i psihi. Time učitelj ističe ljepotu i vrijednost bajke, razvija estetski osjećaj kod učenika i sprječava loše utjecaje (Težak i Težak, 1997).

3.3. Likovi iz bajki kao simboli i modeli

„U bajci se susreću stvarni i nestvarni likovi, događaji i prizori u kojima se maštovito prikazuje svijet, a natprirodno i čudesno susreće se tijekom radnje koja se odvija ni u kojem vremenu i ni u čijoj zemlji“ (Crnković, 1984, str. 21). Likovi vjeruju da su njihovi postupci ispravni i to pokreće njihovu snagu i želju za uspjehom i pobjedom. Navedena se tvrdnja može potkrijepiti citatom autora Botice koji navodi da je junak usmene bajke „uvijek čovjek, bez obzira na rodnu pripadnost, ili netko i nešto očovječeno, koji vjeruje u sebe, u svoje snage, koji je uvjeren da to što je predmet događanja sam može riješiti“ (Bistrić i Ivon, 2019, str. 138). Likovi se dijele na stvarne („kraljevi, kraljice, carevi, pastiri, ljudi iz naroda“) i nestvarne („vile, patuljci, divovi, vještice, zmajevi i čarobnjaci“) (Bistrić i Ivon, 2019, str. 138). Važno je istaknuti da su likovi polarizirani – ili su potpuno dobri ili potpuno zli, pri čemu samo dobri likovi prihvaćaju i čine dobra djela. Karakteristična je pojava da isključivo dobri likovi spoznaju dobro, a negativne likove čekaju okrutne kazne koje često sami izriču. Kao što je ranije spomenuto, često glavni lik iz svakodnevice kreće u čudesni svijet i vraća se kada riješi sve teškoće. Dijete slušajući ili čitajući bajku „putuje“ baš kao i junak i shvaća da ponekad treba napustiti sigurnost svakodnevice i prepustiti se pustolovini (Bistrić i Ivon, 2019). Bettelheim (2000, str. 20) navodi kako je u današnjem suvremenom svijetu važno „djetetu prikazati junake koji moraju izići u svijet sasvim sami, i koji nalaze sigurna mjesta u svijetu slijedeći svoj pravi put“. Također, dijete se poistovjećuje s junakom i spoznaje kako riješiti određene probleme. Likovi u bajkama omogućuju djetetu spoznaje o poželjnim i nepoželjnim modelima ponašanja

(Bistrić i Ivon, 2019). Pozitivni likovi dobrog ponašanja postaju mu uzor, a ponašanje negativnih likova izbjegava. „Bajka pomaže djetetu uvidjeti posljedice odabira određenog ponašanja i svojim sretnim završetkom djetetu daje hrabrost i mogućnost upoznavanja sa svojim emocijama, kao i mogućnost pravilnog ophođenja s njima“ (Bettelheim, 2000, str. 7). Dijete čitajući o ponašanju likova shvaća važnost odabira odgovornog ponašanja. Zahvaljujući susretu s bajkom i različitim likovima, dijete spoznaje „raznolikost ljudskih karaktera“ te „uči o pozitivnim ljudskim osobinama, ali uči i kako spoznati one negativne osobine“ (Bistrić i Ivon, 2019, str. 140).

4. PORIJEKLO I OBILJEŽJA NARODNE BAJKE

Narodna bajka veoma je stara i nastala je usporedno s ljudskim govorom, a svi narodi imaju svoje narodne bajke. Vjeruje se da su prve bajke koje su se pojavile bile „plod antropomorfno prikazivanja i divinizacije prirodnih sila“ i smatra ih se mitovima (Crnković, 1984, str. 24). *Bajka o brodolomniku* najstarija je sačuvana narodna bajka, a zapisana je u starom Egiptu prije oko četiri tisuće godina. Procvat bajki odvio se u vrijeme starih kultura, posebice se razvijaju u doba križarskih ratova u Europi, a u razdoblju romantizma počinju se sistematski zapisivati (Crnković, 1984). Postoje četiri teorije o postanku i širenju narodnih bajki: mitološka, migracijska, kontaktna i antropološka. Prema mitološkoj teoriji, čiji su pobornici braća Grimm, bajke su nastale iz „mitologije pojedinih naroda“ (Crnković, 1984, str. 25). Migracijsku teoriju obilježava širenje motiva iz jednog središta i preuzimanje priča i tema od starijih naroda. „Predstavnicima kontaktne teorije Aleksandar Veselovski i Maksim Gorki tvrde da je jedan narod uzimao motive od drugoga, mijenjao ih i dotjerivao na svoj način“ (Crnković, 1984, str. 25). E. Taylor, osnivač antropološke teorije navodi da je svaki narod u sličnim uvjetima života i na sličnom stupnju razvoja stvarao slične bajke (Crnković, 1984). Uz narodnu bajku povezano je i proučavanje motiva. U našoj su narodnoj bajci prisutni naši i tuđi motivi, a naši su je narodi „donijeli iz pradomovine, razvijali su je dalje, primali od drugih i prenosili drugima“ (Crnković, 1984, str. 25). U duljim se bajkama često pojavljuju sljedeći motivi: natprirodni protivnici i pomagači, čarolije i čuda, ljubavni i bračni odnosi, podvizi i traganja, vjernost, više sile, dobri i zli rođaci, tri svijeta, realističke teme. U kraćim se bajkama pojavljuju uglavnom motivi iz svakodnevnog života, primjerice pametni i budale, pobjeda lukavijih, krađe, obmane i podvale, preljub i slično. Motivi su potekli od mnogih naroda: Kelta, Indijaca, Grka, Kineza, Perzijanaca, Rusa i Slavena. Prilikom proučavanja motiva uviđamo da se bajka

razvijala u svim narodima, no postojala su jača žarišta njezina razvoja. Narodna bajka ima jedinstvena obilježja: radnja počinje *in medias res*, počeci su jednaki („Bio jednom jedan...“), ponavljaju se iste riječi i izrazi, a prisutna je i simbolika brojeva (Crnković, 1984). Pojavljuju se stalni brojevi; često neparni, od jedan do devet te ustaljeni atributi poput *bijelih dvora*, *zlatne krune*, *srebrnog zvonca* i mnogih drugih (Diklić, Težak i Zalar, 1996). Karakteristično za narodnu bajku su okrutne kazne i bogate nagrade za heroje, kao i pojava čudesnog koje se odvija istovremeno s realnim. „Skok je iz realnog u irealno (i obrnuto) nagao, neočekivan i ničim opravdan“ (Diklić, Težak i Zalar, 1996, str. 68). Narodne bajke ne sastoje se od jedne zaokružene radnje, a jezik je čist i bogat. „Stil pričanja je jednostavan, nema figurativna bogatstva i izražajne rafiniranosti umjetničke književnosti, ali često se u naoko klišeiziranim izrazima krije dalekosežna simboličnost značenja“ (Diklić, Težak i Zalar, 1996, str. 68). Prisutna je upotreba historijskog prezenta, a često se bajke zapisuju i u dijalektima. Narodna bajka prepoznatljiva je po svojoj strogo određenoj strukturi i nizanju događaja bez opisa. Nema detaljnih opisa lica ni prirode, čudesno ima mitološko podrijetlo, a vrijeme i prostor nisu određeni. „Nema ni oznake mjesta ni vremena zbivanja radnje, ili su one tako općenite da je jednako kao da ih i nema, primjerice: *Iza sedam gora, nekoć u davno doba*“ (Diklić, Težak i Zalar, 1996, str. 68). Naracija počinje punim tokom, a uvoda ni duljih opisa nema (Diklić, Težak i Zalar, 1996). Likovi su jednodimenzionalni i čitatelj ili slušatelj ima slobodu da ih samostalno osmisli, nadopuni ili dodatno razradi. „Uz zbiljske likove ljudi i životinja javljaju se često i natprirodna bića: vile, vještice, zmajevi, vukodlaci, vampiri, divovi i patuljci“ (Diklić, Težak i Zalar, 1996, str. 68). Metamorfoze su također obilježje narodnih bajki, pa tako u pojedinim bajkama pronalazimo pretvorbu zmije u djevojku i obrnuto, žabe u kraljevića, čarobnjaka u miševе i lavove, bundeve u kočije i druge.

4.1.. Narodna bajka i dijete

Pri odabiru narodnih bajki ne prate se u velikoj mjeri kriteriji poput dječjeg interesa ili prilagođenosti djetetu, no potrebno je pažljivo odabrati narodne bajke za obradu u školi s učenicima (Crnković, 1984). Narodne su bajke nastale tijekom drugačijih vremena u kojima su se pojmovi o moralu razlikovali od današnjih, stoga danas treba izbjegavati bajke u kojima se pojavljuju veoma grube kazne, kao i one u kojima se lik maćehе prikazuje kao izuzetno negativan. Učitelj treba voditi računa ima li u razredu djece koja imaju maćehu i izbjеći obradu takve bajke te time spriječiti odbojnost prema maćehi. „Narodne su bajke pogodне za prvo samostalno dječje čitanje jer ih ima vrlo kratkih i jednostavnih a snažnih“ (Crnković, 1984, str.

28). Dijete počinje čitati kratke i lake narodne bajke i postupno prelazi na duže i zahtjevnije (Crnković, 1984). Potrebno je pažljivo birati narodne bajke koje će dijete čitati, posebice za djecu mlađe dobi. Autor Crnković (1984) navodi da treba odabrati najzanimljiviju verziju bajki i pridodati joj detalje i jezične preobražaje iz drugih varijanti te samostalno dopuniti dijelove koji nedostaju. Potrebno je dijete u školi izložiti narodnim bajkama na dijalektu kako bi steklo temeljna znanja o našim dijalektima, a čitanjem svjetskih bajki dijete se susreće s navikama drugih naroda. Time dijete uočava pojavu sličnih motiva, ali i značajne razlike među bajkama te shvaća koliko je svijet u početku bio malen i sličan. Prema (Hamersak i Zima, 2015) narodne priče i bajke produkt su narodnoga djetinjstva i zato imaju sličnosti s načinom razmišljanja svakog djeteta. Djeca ih rado čitaju jer najbolje odgovaraju njihovom duševnom raspoloženju. Osim toga, pozitivno djeluju na razvoj i odgoj djece, a posebice obogaćuju maštu i emocije mladog bića.

5. UMJETNIČKA BAJKA

Umjetnička je bajka nastala iz narodne bajke. U samim se počecima veoma malo od nje razlikovala, no s vremenom se u potpunosti udaljila. Međutim, u umjetničkim bajkama i dalje mnogi autori koriste motive iz narodnih bajki, a trebali bi unijeti osebujne promjene. U današnje vrijeme dječja bajka treba biti originalna, a autori otkrivaju nove motive i koriste ih u skladu s promjenama i razvojnom linijom bajke. Pritom je potrebno pratiti koji su autori najviše pridonijeli razvoju umjetničke bajke te čije su bajke djeca najbolje prihvatila (Crnković, 1984). Tijekom njezina razvoja veliku važnost imaju braća Grimm, Andersen i Carroll. Bajka braće Grimm možemo smatrati umjetničkim jer su u njih unosili vlastite ideje i prerade, a ne izvorne narodne bajke (Crnković, 1984). Umjetnička se bajka naziva još i literarnom i nastaje na dva načina. Prvi način uključuje odabir najbolje varijante iz narodne tvorevine poznatih autora poput Perraulta, Andersena, Grimma. „Na drugi se način stvara nova bajka na osnovi klasičnih motiva, npr. *Ivica i Marica* Josipa Cvrtila, *Priče iz davnine* Ivane Brlić Mažuranić, *Mala sirena* Hansa Christiana Andersena“ (Pintarić, 1999, str. 12).

6. BAJKE KAO ODGOJNO SREDSTVO

Djeca se tijekom odrastanja susreću s različitim bajkama, ponajprije u roditeljskom domu, a zatim u odgojno-obrazovnim ustanovama. Kao što je ranije spomenuto, mnogi su autori i književni kritičari navodili da bajke nisu primjerene djeci te da negativno utječu na njih, no one imaju mnoštvo značajnih dobrobiti tijekom djetetovog odrastanja. Bettelheim (2000) ističe postojanje pravih i *nepravih* bajki i naglašava važnost odabira primjerenih bajki. „Prava bajka obraća se djetetovom nesvjesnom, koristeći arhetipske slike i simbole“ (Bettelheim, 2000, str. 7). Bajka vodi dijete tijekom odrastanja i „oslikava posljedice ovog ili onog oblika ponašanja, ohrabruje odlazak iz roditeljskog doma i kretanje na put u nepoznato, podstiče na borbu protiv zla i na izvršavanje teških zadaća, navodi na put vrline“ (Bettelheim, 2000, str. 8). Bajka ima odgojnu ulogu jer svojim razumljivim jezikom slika i simbola te dramaturškom odrednicom predočava djeci situacije i događaje u kojima će se naći tijekom odrastanja. Bajka svojim obilježjima odgovara djetetu i njegovom shvaćanju svijeta. Budući da su likovi u bajkama dobri i zli, a tehnika crno-bijela, dijete dobiva jasnu predodžbu o zbivanjima i jednostavno se može poistovjetiti s pojedinim junakom (Bettelheim, 2000). Temeljno je obilježje bajki sretan završetak, a pobjeda dobra i pravednosti stvara kod djeteta pozitivnu sliku o svijetu i odrastanju. Bajka sretnim završetkom pomaže djetetu da spozna i prihvati svoje emocije, ostvari ciljeve i prebrodi zapreke tijekom odrastanja. Uspoređujući bajku i mit, Bettelheim (2000) navodi pozitivne ishode čitanja bajki i tvrdi da su mitovi djeci često nerazumljivi, a isključivo čitanje mitova obeshrabilo bi dijete. Ističe da bajka pozitivno djeluje na formiranje osobe i ega, a mit pridonosi razvijanju superega. Utjecajem bajke popraćen je i unutarnji razvoj djeteta jer ga ona potiče i podupire. Bajka je često pomagala roditeljima da riješe probleme u vlastitim odnosima s djecom, suparništvo između braće i sestara i shvate kako se nositi dječjim emocijama. S vremenom je bajka postala i terapeutsko sredstvo i značajno pridonijela rješavanju dječjih problema i trauma. Zaključuje se kako bajke na primjeren način pomažu djetetu upravo zbog sadržaja i pristupa koji je usklađen s dječjim načinom razmišljanja. Dijete u bajkama pronalazi utjehu i radost, a često im pomaže da razumiju svijet oko sebe i događaje u njemu.

6.1. Vrijednost bajki za djecu tijekom odrastanja

Dijete se u roditeljskom domu, odgojno-obrazovnim ustanovama i na drugim mjestima susreće s mnogo različitih bajki, no nije mu svaka bajka privlačna. Često djeca izražavaju želju za drugom bajkom jer im ponuđena bajka nije dovoljno zanimljiva. Kako bi bajka zadržala

djetetovu pozornost, mora u njemu izazvati znatiželju i potaknuti ga na kreativnost i zabavu (Bettelheim, 2000). Bajka mora biti povezana sa svim aspektima osobnosti djeteta da bi mu bila primjerena i upotpunila njegov život. Treba biti primjerena djetetovim težnjama i teškoćama te istovremeno upućivati na rješenja problema (Bettelheim, 2000). Bajke trebaju poticati i razvijati maštu, um i osjećaje. Bettelheim (2000) navodi da se o ljudskim nevoljama i njihovim rješenjima više može spoznati iz bajki nego iz drugih priča namijenjenih djetetu. Nužnost bajke ogleda se i u prilici da dijete shvati sebe i svoje potrebe u kompleksnom svijetu. Poznato je da se djeca tijekom odrastanja ponekad nalaze u zbrci osjećaja, a uz pomoć bajki pronalaze smisao i uspijevaju prevladati tu zbrku. Bettelheim (2000, str. 15) izriče da bajke „u jednom dubljem smislu nego bilo koje štivo, polaze od točke na kojoj se dijete odista nalazi u razvoju svoga psihičkog i emocionalnog bića“, stoga predstavljaju bogatstvo za djetetov život. Ne podcjenjujući unutarnje borbe koje se pojavljuju tijekom odrastanja, bajke pružaju djetetu rješenja za nedoumice koje katkad imaju (Bettelheim, 2000). Bajke „djetetovoj mašti nude nove dimenzije koje samostalno ne bi moglo otkriti kao prave“ (Bettelheim, 2000, str. 16). „Oblik i građa bajki u djetetu bude slike s kojima može izgrađivati svoje sanjarije i preko njih dati bolji smjer svojem životu“ (Bettelheim, 2000, str. 16). Prema Hranjecu (2006) djeca velik značaj pridaju karakteristikama bajkovite strukture, a najzanimljivije su im pustolovnost i optimističnost života. Te karakteristike na djecu djeluju terapijski i zahvaljujući njima dijete stvara pozitivne doživljaje, iskustva i uspomene. Iz navedenih citata uočava se vrijednost bajki pri svladavanju psiholoških problema odrastanja. Uz pomoć bajki dijete na primjeren način shvaća zbivanja u podsvijesti i suočava se s njima. Roditelji često žele da njihova djeca vjeruju da su svi ljudi dobri i da u životu prevladava samo dobrota, no bajke prenose poruku da postoje teškoće tijekom života, ali da ih je moguće upornošću savladati i pobijediti. Za razliku od drugih priča, bajka „otvoreno suočava dijete s glavnim ljudskim nevoljama“, primjerice starenjem i smrću (Bettelheim, 2000, str. 17).

U bajkama su situacije i događaji predstavljeni na jednostavan način tako da ih djeca mogu shvatiti i doživjeti. Pojednosti se zanemaruju, a likovi su jasno ocrtani i tipični, bez posebnosti. „U gotovo svakoj bajci dobro je i zlo utjelovljeno u nekim likovima i njihovim postupcima, kao što dobro i zlo susrećemo svugdje u životu, a sklonosti i jednom i drugom postoje u svakom čovjeku“ (Bettelheim, 2000, str. 17). Likovi u bajkama su dobri ili zli, a usporedba karaktera ne služi kako bi se istaknulo ispravno ponašanje nego kako bi djeca na jednostavan način shvatila razlike. Djeca često simpatiziraju dobrog lika koji je jednostavan i otvoren, a lošeg će lika odbaciti (Bettelheim, 2000). „Dijete se s dobrim junakom ne

poistovjećuje zbog njegove dobrote, već zato što ga junakov položaj duboko pozitivno privlači“ (Bettelheim, 2000, str. 18). „Postoje i amoralne bajke u kojima dobrota ili zloća, ljepota ili ružnoća ne igraju nikakvu ulogu“ (Bettelheim, 2000, str. 18). U takvim se bajkama ne prikazuju dobre i loše osobe niti se opredjeljuje za dobro ili zlo nego se djeci pokazuje da svatko može uspjeti u životu. Djeca često imaju unutarne sukobe i ponekad teško izražavaju osjećaje riječima, no bajke razumiju dječju nelagodu i posvećuju joj se. Bajka se posvećuje potrebi za ljubavi i strahu od smrti te ima rješenja koja su primjerena djetetu. Primjerice, često završetak u bajkama glasi ovako: *I zauvijek su sretno živjeli* i time ne govori djetetu da postoji vječni život, no ublažava strah od smrti postojanjem prave ljubavi i naglašava da nema potrebe za vječnim životom (Bettelheim, 2000). Takvi završeci u bajkama prenose djetetu poruku da stvaranjem iskrenog odnosa s drugim ljudima mogu svladati strah od odvajanja. Ulaskom u svijet bajke dijete pronalazi sebe, shvaća kako ostvariti nezavisan život i ne susreće se sa strahom od odvajanja (Bettelheim, 2000). Veoma je važno djeci dočarati junake koji samostalno odlaze u svijet, ostvaruju ciljeve i pronalaze siguran put. „Sudbina ovih junaka uvjerava dijete da se, kao i oni, može osjećati izopćeno i napušteno u svijetu, tapkati u mraku, ali da će, kao i oni, u životu na svakom koraku biti usmjeravano, a pomoć će doći kad treba“ (Bettelheim, 2000, str. 20).

Bajke imaju mnoštvo različitih doprinosa za djetetov život. „Bajka dijete zabavlja, govori mu o njemu samom i potpomaže mu razvoj osobnosti“ (Bettelheim, 2000, str. 20). Na maštovit način bajke prikazuju „proces zdravoga ljudskog razvoja“ i „daju psihološke doprinose djetetovu unutaršnjem razvoju“ (Bettelheim, 2000, str. 20). Užitak uzrokovan čitanjem bajki proizlazi iz književnih vrijednosti bajke, a ne iz psihološkog značenja (Bettelheim, 2000, str. 20). Bajke su specifične kao književni oblik te „kao umjetnička djela djetetu potpuno pojmljiva“ (Bettelheim, 2000, str. 20). Uloga bajki kao umjetničkih djela je prenošenje kulturnog naslijeđa djetetovu duhu, a mnoge bajke sadrže i religiozne motive (Bettelheim, 2000). Puno je bajki nastalo u vrijeme kada je religija bila veoma važan aspekt života i takve bajke sadrže religiozne teme. Takva je i većina zapadnih bajki, no u današnje su vrijeme nepoznate publici jer se smatra da religiozne teme „više ne potiču opće i osobno smislene asocijacije“ (Bettelheim, 2000, str. 22). „Bajke imaju veliko psihološko značenje za djecu svih dobi, za djevojčice i dječake, bez obzira na starost i spol junaka“ (Bettelheim, 2000, str. 25). Nije moguće znati u kojoj će dobi određena bajka djetetu odgovarati, to pokazuje dijete osjećajima i reakcijama na pojedinu bajku. Pri pripovijedanju bajki potrebno je slušati dijete i promatrati njegove reakcije; dijete će reakcijom pokazati da mu bajka odgovara i iz nje izvući

sve što može (Bettelheim, 2000). „Ako dijete priču ne zavoli, znači da njezini motivi ili tema nisu uspjeli izazvati smislen odraz u tom trenutku njegova života“ (Bettelheim, 2000, str. 25). Djetetovi doživljaji i reakcije na bajke su podsvjesni i važno je da postanu poznati roditelju tek kad ih dijete samo odluči otkriti. Također, ako objašnjavamo djetetu dobrobiti pojedine bajke za njega, možemo mu uništiti ljepotu i mističnost (Bettelheim, 2000, str. 26). Posebno je važno djeci ponuditi bajke u izvornom obliku jer tako odrasli mogu procijeniti značenje i djelovanje bajke, a djeca doživljavaju njezinu ljepotu (Bettelheim, 2000). Bajke pomažu djetetu u otkrivanju vlastitog identiteta i razvoju karaktera. „U bajci se unutarnji procesi eksternaliziraju i postaju shvatljivi kroz likove i zbivanja priče“ (Bettelheim, 2000, str. 30). Pojedinaac koji raste uz bajku spoznaje pravilne načine ponašanja. Bajke ne prikazuju vanjski svijet kakav jest i ne savjetuju pojedinca što treba činiti, već on to samostalno shvaća i dolazi do rješenja. Imaju nerealističnu narav i nisu fokusirane na vanjski svijet, no mogu sadržavati svakodnevne pojave (Bettelheim, 2000). Iz ove karakteristike nastaje spoznaja da se bajka oslanja na „unutarnje procese što se odvijaju u osobi“ (Bettelheim, 2000, str. 31). „Likovi i događaji u bajkama također oličavaju i oslikavaju nutarnje sukobe, ali tek blago nagovješćuju kako bi se mogli riješiti,“ (Bettelheim, 2000, str. 31). Bajka se iznosi na jednostavan način i ne postavlja zahtjeve. „Ona smiruje, daje nadu za budućnost i obećava sretan kraj“ (Bettelheim, 2000, str. 32). U ovome su poglavlju navedene i opisane dobrobiti i vrijednost bajki za djecu, no ne ispunjavaju sve bajke ove kriterije. Mnoge bajke djeci jednostavno služe kao rasonoda i zabava i uljepšavaju im djetinjstvo.

7. PRIČANJE BAJKI

Bettelheim (2000) navodi da je bajku bolje pričati, a ne čitati jer se time omogućuje veća fleksibilnost. „Pričanjem bajki ostvaruju se njene tješiteljske naklonosti, simbolična značenja i interpersonalno zbivanje u kojemu dijete i odrasla osoba ravnopravno sudjeluju“ (Bettelheim, 2000, str. 133). Slušajući bajke i promatrajući način na koji ih odrasli pripovijedaju, dijete obogaćuje govor te razvija socijalne vještine i osjećajno mišljenje (Velički, 2013). Već tijekom pričanja narodne bajke pripovjedač je pažljivo slušao djetetove reakcije i reagirao na njih, a i drugi su pripovjedači bajku prilagođavali dječjim pitanjima i emocijama koje su bile prisutne tijekom pričanja. Djeca također znaju mijenjati bajku prepravljajući je, dodajući joj vlastite pojedinosti ili pamteći bajku drugačije od izvorne verzije (Bettelheim, 2000, str. 134). Iako se

naglašava kako bajke pomažu djetetu da pronađe rješenje problema i riješi prepreke tijekom odrastanja, pričanju bajki ne pristupa se s didaktičkim namjerama (Bettelheim, 2000). Dijete slušanjem bajki samostalno postiže uspjeh i to nije svjesna zasluga autora bajki niti onih koji su ih djetetu pripovijedali. Usprkos tome, pričanje bajki ima svrhu: zajedničko uživanje u bajci koje se razlikuje kod djeteta i odrasle osobe. Dijete će uživati u maštanju tijekom slušanja bajke i novim spoznajama, a odrasla će osoba uživati u dječjim spoznajama i ugodi (Bettelheim, 2000, str. 136). „Slušanje bajke i upijanje slika što ih daje mogu se usporediti sa sijanjem sjemena“ (Bettelheim, 2000, str. 136). Neke će se sjemenke primiti u djetetovu umu i djelovati u svjesnom umu, a neke u podsvijesti. Ako roditelj pripovijeda djetetu bajke tako da i u njemu samom pobuđuju osjećaje, dijete slušajući osjeća da su shvaćene njegove želje i žudnje. Bajka savjetuje dijete „kako djelotvorno izići na kraj s unutarnjim zbivanjima“ (Bettelheim, 2000, str. 137). Bajka potiče dijete u razvijanju pozitivnih potencijala i iz nje dijete shvaća kako će ponekad „prihvatiti teške izazove, ali i doživjeti divne pustolovine“ (Bettelheim, 2000, str. 137). Važno je da pripovjedač shvati bajku na značenjskoj razini, kao i njezinu pouku kako bi mogao odabrati bajke primjerene djetetovom razvoju (Bettelheim, 2000). „Pripovjedač ne smije djetetu objašnjavati značenja bajki, no važno je da razumije bajku na značenjskoj razini kako bi pomogao djetetu da bolje razumije sebe“ (Bettelheim, 2000, str. 137). Bajke slikama i djelima dočaravaju duševna stanja. Unutarnji su doživljaji prikazani vizualnim slikama (Bettelheim, 2000). Odrasla osoba treba aktivno sudjelovati u pričanju bajke jer time obogaćuje i uljepšava djetetov doživljaj (Bettelheim, 2000). Neke će bajke djeca prihvatiti i zavoljeti, dok će im se neke manje svidjeti. To često ovisi i o stavu i osjećajima pripovjedača prema pojedinoj bajci. Primjerice, ako se osoba koja pripovijeda posvetila bajci i zavoljela ju te ostvarila blizak kontakt s djetetom prilikom pričanja, velika je vjerojatnost da će i dijete zavoljeti bajku. S druge strane, ako osoba priča bajku zbog osjećaja dužnosti i čini to nevoljko, moguće je da se dijete neće s njom u potpunosti povezati.

8. MAŠTA I PRIMJERENOST KNJIŽEVNIH VRSTA DJEČJOJ MAŠTI

Prema (Hameršak, 2011) mašta je kontekstualan, povijesno i kulturno varijabilan pojam. Duševni se život u djetetu pojavljuje veoma rano, a time započinje i djelovanje mašte. Gjuro Ester slavio je dječju maštu, naglašavao da može biti raznolika i slobodna i nije smatrao „da bi djecu zbog ograničenosti njihove svijesti trebalo pomno nadzirati i usmjeravati“ (Hameršak, 2011, str. 133). Zbog karakteristika dječje mašte navedeni autor dijete uspoređuje s umjetnikom. Mnogi su autori isticali „da se dječja mašta razlikuje od mašte odraslih, ali je nisu definirali kao stvaralačku i usporedivu s maštom umjetnika“, nego su je uspoređivali s negativnim konotacijama ili ženskom maštom (Hameršak, 2011, str. 133). Upravo zbog posebnosti dječje mašte upozoravalo se da ju treba kontrolirati i pripaziti na njezine granice. Smatralo se da su mnoge „lažne i strašne pripovijetke“ štetne za dječju maštu (Hameršak, 2011, str. 134). Tadašnji autori, poput Stjepana Basaričeka, tvrdili su da basne, pripovijetke i anegdote pogoduju razvoju dječje mašte, a djela s fantastičnim elementima treba izbjegavati jer bi mogla „živahnu maštu“ odvesti na krivi put (Hameršak, 2011). Suprotno tome, Klaiber navodi da upravo fantastični elementi čine svijet bajki dječjim svijetom, a prisutnost mašte pronalazimo i kod djeteta i u bajkama. Ovaj je autor dijete izjednačavao s bajkom. Dječja se književnost oduvijek smatrala odgojnim sredstvom, a Klaiber se zalagao za bajke, bajkovite i moralističke priče jer ih je smatrao uzornima i primjerenima djeci i njihovoj mašti (Hameršak, 2011). Uspoređujući maštu odrasle osobe i djeteta, dijete je superiorno odrasloj osobi jer njegova mašta, za razliku od mašte odrasloga, omogućuje podražajima „da prodiru do korijena dječjeg bića“, a kod odraslih je maštanje umjereno (Hameršak, 2011, str. 136). Kada je utvrđeno da je dijete nadmoćno odraslome, njegovu maštu više nije bilo potrebno kontrolirati i paziti na granice do kojih seže. Fantastični elementi i likovi više nisu simbolizirali plašenje ili navođenje na krivi put (Hameršak, 2011). Naglašavala se važnost djetinjstva i jedinstveno uživanje djeteta u bajke. No i dalje se smatralo da bajke utječu na dječju maštu i um te da štete djeci jer „čitajući ih gube interes za običan život i teže se prilagođuju priprostim životnim prilikama“ (Hameršak, 2011, str. 137). Krajem 19. stoljeća bajka se počela opisivati kao priča značajne odgojne vrijednosti koja „uzdiže um i čuvstva do nepojmljiva“ (Hameršak, 2011, str. 138). Dijete uz pomoć bajke počinje shvaćati da postoji Bog; da neka viša moć upravlja svijetom (Hameršak, 2011). „U priči vidi dijete često i borbu čovjeka protiv vanjskih dojmova, kao i pomoć više sile, ako je čovjek dobar i krepostan“ (Hameršak, 2011, str. 138). Književnica Jelica Belović-Bernadzikowska cijenila je pedagošku vrijednost bajki i suprotstavila se protivnicima bajke navodeći da „dijete nije nikada sretnije, nego kad imaginira i kad sebe samo mišlju zanese

u tuđe situacije i osobe” te da je djetinjstvo period u kojem se “još sve vjeruje i svemu se nadamo” (Hameršak, 2011, str. 138). Unatoč spomenutim navodima brojnih autora, u *Bosiljku* su se objavljivale bajke pod pretpostavkom da se dječji čitatelj, njegova recepcija, a time i mašta ne razlikuju od mašte odraslog čitatelja“ (Hameršak, 2011, str. 139). Usprkos brojnim mišljenjima i idejama autora o djetinjstvu i dječjem čitatelju, u *Bosiljku* su se podupirale ideje koje su kao ključnu razliku između djeteta i obrazovanoga odrasloga navodile razliku u znanju, a ne načinu spoznaje (Hameršak, 2011).

Iako su pojedini autori naglašavali loš utjecaj fantastičnih elemenata bajke na dječju maštu i pozivali na oprez, razlog zbog kojega se bajke nisu objavljivale 1870-ih godina je „ponajprije stoga što se poetski nisu uklapale u tada dominantnu, racionalnu koncepciju dječje književnosti i djetinjstva“, a ne jer ih se smatralo štetnima ili kontradiktornima dječjoj mašti (Hameršak, 2011, str. 139). „S druge strane u poslovično anticipacijski usmjerenoj časopisnoj produkciji za djecu iz 1870-ih, ponajprije Smilju, objavljen je niz bajki koje su podrazumijevale i najavljivale Klaiberovu argumentaciju odnosa bajki i djece“ (Hameršak, 2011, str. 139). Njome je Klaiber ujedno zagovarao i „uporabu bajki u didaktične svrhe, i prevrat hijerarhije između odraslog i djeteta, učitelja i učenika“ (Hameršak, 2011, str. 140). Za neke bajke objavljene u časopisu (“Crvenu kapicu”, “Ivicu i Maricu”, “Palčaca” i “Palčeca”) nije potpuno jasan razlog njihove objave. Nije bilo poznato jesu li objavljene jer se uz njihovu pomoć jednostavno moglo djecu upoznati s etičkim i religijskim motivima ili zato što su spomenute bajke zahvaljujući tradiciji i usmenom kontekstu bile namijenjene dječjoj publici (Hameršak, 2011). Budući da su “Palčac” i “Ivica i Marica” jedini tipovi bajki koji su u izmijenjenim inačicama objavljeni u Smilju i tijekom 1890-ih, zaključuje se da su prihvaćene zahvaljujući „ideji specifično dječje mašte“ (Hameršak, 2011, str. 139). “Šumska vila” autorice Božene Němcove objavljena je u *Bosiljku* i Smilju, a poticala je „vrijednosti poput poslušnosti, obiteljskog doma, doličnog zanimanja, ali i čežnju za onostranim“ (Hameršak, 2011, str. 140). Zahvaljujući popularnim bajkama “Zlatan” i “Priča o ‘Pepeljugi’” bajka je postala djeci omiljena književna vrsta. S obzirom da te dvije bajke nemaju nacionalnu sastavnicu, nemaju niti ulogu odgoja u narodnom duhu, a ni izravnu didaktičku ulogu (Hameršak, 2011). Njihov je glavni cilj zadovoljenje „dječjih potreba izraslih iz pretpostavke o djetinjstvu kao posebnom, autonomnom, samom po sebi važnom razdoblju“ (Hameršak, 2011, str. 140). “Pepeljuga” i “Zlatan” prenosile su poruku da je djetinjstvo veoma vrijedno, s bajkom povezano doba.

8.1. Povezanost motiva sna i dječje mašte

Posebna je i veoma zanimljiva fantastična priča o dvoje djece, Zdravku i njegovoj sestri koji su postali kralj i kraljica palčića pod uvjetom da u palači ne zaplaču, no nisu u tome uspjeli, a kada su se probudili ugledali su roditelje. U ovom se primjeru prijelaz iz realnog u irealan svijet odvio uz pomoć prijelaza iz budnog stanja u san i natrag. Taj je postupak tipičan za fantastične priče općenito, no likovi, predmeti, boje i narativni postupci ukazuju na to da je priča o Zdravku i sestri nastala na temelju prerada različitih bajki (Hameršak, 2011). Upravo je ova priča potaknula značajno zanimanje za bajku kao žanr, stoga se ni bajke ni snovi koji su njima potaknuti nisu više smatrali dvojbenim. Uz novo doživljavanje bajke, priča o Zdravku podupirala je i novu predodžbu djetinjstva i dječje mašte (Hameršak, 2011). U ovoj i mnogim drugim pričama san je pripomogao u rješavanju realnih problema; neposlušna su djeca popravila svoje ponašanje jer su u snu drugačije sagledali vlastite postupke ili zbog njih doživjeli neku vrstu kazne. U hrvatskoj se dječjoj književnosti motiv sna počeo koristiti pri ukazivanju djeci na dužnosti prema roditeljima i kao pomoć pri svladavanju posljedica neispunjenih potreba (Hameršak, 2011). „San je u tim pričama postajao prostor ispunjenih želja, bolje rečeno, potreba onih koje u stvarnom svijetu roditelji nisu mogli štititi i koji su utoliko bili osuđeni na preživljavanje, a ponekad i na smrt“, primjerice u priči *Djevojčica sa žigicama* (Hameršak, 2011, str. 143). U pričama o neposlušnoj djeci, kao i u pričama o siromašnoj djeci uz pomoć sna rješavali su se realni problemi, no razlikovao se odnos između sna i stvarnosti. U prvoj skupini priča događaji u snu imaju utjecaj na stvarnost i ponašanje djece, dok u drugoj skupini „snovi siromašne dječice nisu imali većega utjecaja na zbilju ili barem na njezinu temeljnu odrednicu u priči (siromaštvo, odbačenost i dr.)“ (Hameršak, 2011, str. 143). Osim toga, „ove su se dvije skupine priča razlikovale i s obzirom na narativnu isprepletenost sna i zbilje“ (Hameršak, 2011, str. 143). Primjerice, u pričama o neposlušnoj djeci nerealni su događaji i za pripovjedače i za likove rezultat sna, a u pričama o siromašnoj djeci susret s imaginarnim bićima odvijao se na realnoj razini, čim bi se probudili (Hameršak, 2011). „Susret siromašne djece s onostranim odvijao se u snu tek iz čitateljske perspektive, koja je s jedne strane podrazumijevala oštriju razdjelnicu između realnog i irealnog, te s druge poznavala konvencije vezane uz uporabu motiva sna u književnosti“ (Hameršak, 2011, str. 144). Pritom su se san i stvarnost „ispreplitali u budno sanjanje, a dječja mašta u stvaralačku“ (Hameršak, 2011, str. 144). U već spomenutoj priči o Zdravku kralju palčića susret s fantastičnim odvio se u budnom stanju i na doslovnoj razini, a prelazak iz sna u tzv. budno sanjanje događa se nekoliko puta (Hameršak, 2011). Upravo zato što se taj prelazak odvija više puta, objašnjavamo

ga i povezujemo sa jedinstvenom, stvaralačkom dječjom maštom. Međutim, odrasli, a i poneki dječji čitatelji sumnjali su u vjerodostojnost ove priče jer su likovi roditelja u priči tvrdili da se prelazak u fantastični svijet odvio u snu, a ne u budnom stanju. No, Zdravko je branio vjerodostojnost vlastite perspektive, a to se objašnjava Klaiberovom tvrdnjom da dijete zahvaljujući svojoj izuzetnoj stvaralačkoj moći kreira „najčudnovatije i najfantastičnije slike” (Hameršak, 2011, str. 145). Također se može objasniti i teom Gjura Estera u kojoj dijete zbog njegove stvaralačke mašte uspoređuje s umjetnikom. Priča o Zdravku i pačićima postala je važan dio povijesti hrvatske dječje književnosti i djelo koje podržava i potiče „autonomnu i stvaralačku dječju maštu“ (Hameršak, 2011, str. 146).

8.2. Utjecaj bajki na dječju maštu

Djeca su odmalena privržena roditeljima i najviše informacija i spoznaja dobiju upravo od njih. S vremenom djeca počinju primati informacije i emocionalno zadovoljstvo od drugih osoba i različitih izvora. Djeca imaju više „doticaja s drugima i sa širim pogledima na svijet“ (Bettelheim, 2000, str. 112). Pred njima se često stvore novi izazovi za koje nemaju dovoljno iskustva ni sposobnosti, stoga nerijetko posežu za fantazijom i maštom kako ne bi odustali od svojih ciljeva. Sposobnost maštanja osnova je drugih sposobnosti jer ublažava negativne emocije doživljene u stvarnosti. Primjerice, kada dijete doživi neku neugodnost od strane vršnjaka ili braće i sestara osjeća se nezadovoljno te traži zadovoljstvo maštajući o budućim događajima. Zamišljanjem i maštanjem o rješenjima djetetu se trenutna nevolja ne čini neizdrživom i vjeruje u njezino razrješavanje. Mašta je nestvarna, no stvara ugodne osjećaje koji jesu stvarni i potrebni su najmlađima kao podrška (Bettelheim, 2000). Maštanje je djeci potrebno kako bi svladali nevolje i otkrili fantastični svijet bajke, no taj se učinak najbolje postiže tijekom roditeljskog pričanja bajki. „Pričajući djetetu bajke, roditelj ga može potaknuti da za svoju uporabu uzajmi fantastične nade u budućnost, ne obmanjujući ga nagovještajem da su takva zamišljanja realna“ (Bettelheim, 2000, str. 113). Prilikom pričanja bajke roditelj može različitim zadacima potaknuti dijete na promišljanje i sudjelovanje u bajci. Primjerice, nakon pričanja bajke može zadati djetetu zadatak da zamisli sebe u ulozi glavnog lika (Bettelheim, 2000). Pri susretu s bajkama dijete upoznaje različite likove, a s nekima se može i poistovjetiti te koristeći maštu povezati vlastite situacije s onima iz bajke. Bettelheim (2000) navodi primjer djevojke koja je svoje djetinjstvo povezala s *Matovilkom*. Ostala je bez majke, a njen se otac oženio i tako je dobila maćehu koju je usporedila s vješticom iz priče; htjela je, primjerice,

imati dugu kosu kao Matovilka, no maćeha joj to nije dopuštala. Kod kuće se osjećala zatočeno kao i junakinja ove priče, a oca je zamišljala kao kraljevića čiji je dolazak silno iščekivala. Uspoređujući događaje iz vlastitog života s navedenom pričom, djevojčica je maštajući zamišljala sretan ishod situacije u kojoj se našla. „Kad bi život postao pretežak, samo se je trebala zamisliti kao Matovilku, s dugom kosom, i kraljevića kako je voli i spašava“ (Bettelheim, 2000, str. 118). Iz priloženog primjera uviđamo da je dijete u bajci pronašlo utjehu i nadu u bolju budućnost, a maštanjem je prebrodilo teške trenutke tijekom djetinjstva. S druge strane, bilo je rasprava o tome kako će bajka u djetetu potaknuti nestvarno nadanje, čime će dijete ostati razočarano i više će patiti (Bettelheim, 2000). Međutim, pokazalo se kako se djetetove strepnje i težnje neće riješiti stvarnim i razumnim promišljanjima o budućnosti. „U usporedbi s djetetovim željama, realistična i ograničena obećanja doživljuju se kao duboko razočaranje, a ne kao utjeha“ (Bettelheim, 2000, str. 119). Bajka djetetu obećava pobjedu i ostvarenje ciljeva koje željno iščekuje, stoga je psihološki uvjerljivija od svih realističnih priča. Primjerice, bajka potiče dijete na vjerovanje da će uz pomoć čarobnih sila kraljevstvo jednog dana biti njegovo. Budući da dijete vjeruje u to, također vjeruje i u ostalo čemu ga bajka poučava: da je nužno napustiti dom za pronalazak „svoga kraljevstva“, da se rizici moraju preuzimati, a iskušenja prihvaćati, da nam je često potrebna pomoć drugih, a kako bismo ju dobili potrebno je ispuniti određene uvjete (Bettelheim, 2000). Budući da se navedena obećanja poklapaju s djetetovim željama i bajnim životom, bajka uvelike obogaćuje djetetovu maštu (Bettelheim, 2000). Uz sve navedene pozitivne utjecaje bajke na dječje maštanje, nailazimo i na bajke koje kod djece stvaraju maštanja koja nisu tako poželjna. Neke bajke dovode maštu na razinu na koju je dijete već samostalno dospjelo. U takvim bajkama nema ništa loše, dapače, djeca ih vole, no jedina korist od njih je užitek koji stvaraju djeci prilikom čitanja. „Od njih dijete ne dobiva ni potporu ni utjehu u svojim neposrednim problemima; ono tek na trenutak pobjegne od njih“ (Bettelheim, 2000, str. 120). Nadalje, djeca se ponekad susretnu s realističnim bajkama u kojima se dijete osvećuje roditelju. Promišljanja o osveti stvaraju osjećaj krivnje i strah od osvete pa ih djeca često potiskuju, stoga takve bajke treba izbjegavati. Zaključuje se da bajke zahvaljujući svojim specifičnim obilježjima, događajima i likovima pozitivno utječu na dječju maštu i pomažu mladom čitatelju da maštajući i vjerujući u sretan ishod prebrodi teške trenutke. Uloga roditelja i odgojno-obrazovnih djelatnika je odabrati bajke primjerene razini mašte pojedinog djeteta.

9. KREATIVNOST

„Pod kreativnošću podrazumijevamo takvo stvaralaštvo kojim se stvara nešto novo, drugačije od dotadašnjeg, koje uključuje rješavanje problema na svoj način, otkrivanje do tada nepoznatog“ (Somolanji, Bognar, 2008, str. 88, prema Ozimec, 1987). Kreativnost je i „kritički proces koji je uključen u stvaranje novih ideja, rješenje problema, ili samoaktualizaciju pojedinaca“ (Kunac, 2015, str. 425, prema Esquivel, 1995, str. 186). Slične su definicije dali i drugi autori te za njih pojam kreativnosti označava „novinu, originalnost, motivaciju, proces, sposobnost, urođenost, kritičko mišljenje, interakciju s okolinom“ (Somolanji, Bognar, 2008, str. 89). Pojam kreativnosti nije moguće precizno definirati, no sva gledišta i obrazloženja mogu se sažeti sljedećom definicijom:

Zajednička definicija koja obuhvaća većinu gledišta mogla bi glasiti da je kreativnost urođena sposobnost svakog pojedinca da proizvodi određenu novinu na već postojeće stanje bilo u materijalnoj, bilo u duhovnoj sferi (rješenja, ideje, umjetnički oblici, teorije ili proizvodi), da je ta novina originalna, ekonomična i primjenjiva unutar određenoga socijalnoga konteksta te da je pozitivno usmjerena (Somolanji, Bognar, 2008, str. 89).

Pojmovi kreativnosti i inovacije međusobno su povezani, pri čemu je znanje spona između njih. Inventivna osoba treba znati osmisliti nove ideje i pretvoriti ih u praktične produkte. Psiholog Guilford ljudsko mišljenje dijeli na divergentno i konvergentno (Somolanji, Bognar, 2008). „Guilford prepoznaje divergentno mišljenje kao osnovnu karakteristiku kreativnosti - što je divergentno mišljenje razvijenije, osoba je kreativnija“ (Somolanji, Bognar, 2008, str. 88). U devetnaestom stoljeću „se kreativne pojedince smatralo genijima, a samu kreativnost se smatralo osobinom karakterističnom samo za izabrane pojedince“ (Kunac, 2015, str. 424). U današnjim se vremenima kreativnost smatra općom ljudskom osobinom (Kunac, 2015, prema Vranjković, 2010). Kreativnost ima velik značaj za svakog pojedinca, ali i za društvo u cjelini, stoga je potrebno razvijati ju i poticati tijekom cijelog života, a posebice tijekom djetinjstva. Važnu ulogu u tome imaju djelatnici odgojno-obrazovnih ustanova, a poseban naglasak na razvoj kreativnosti prisutan je tijekom razdoblja školovanja.

9.1. Pristupi kreativnosti

Uz pojam kreativnosti vežu se različiti pristupi nastali i prije pojave same definicije, a tijekom vremena su se mijenjali i razvijali. Prvi je pristup dobio naziv *mistični pristup kreativnosti*. U okviru tog pristupa vjerovalo se da je kreativnost božanski dar, a kreativne pojedince smatralo se genijima (Kunac, 2015). Zatim nastaje *pragmatički pristup* koji je usmjeren na praksu (Kunac, 2015, str. 426). Predstavnici pragmatičkog pristupa uvelike su pridonijeli praksi kreirajući tehnike za poticanje kreativnosti. (Kunac, 2015, str. 426). Prema psihodinamičkom pristupu na kreativnost utječu svjesni i nesvjesni procesi. Psihometrijski pristup fokusiran je na divergentno mišljenje, a za njega su se zalagali J. P. Guilford i E. P. Torrance (Kunac, 2015). Stvorili su testove kreativnosti za mjerenje divergentnog mišljenja, smatrajući ga osnovom kreativnosti. Prema kognitivnom pristupu, kreativnost nastaje zahvaljujući procesima mišljenja i pamćenja (Kunac, 2015). Od velike je važnosti spomenuti socijalno-psihološki pristup koji „promatra utjecaj društva i okoline, motivacije i osobina ličnosti na kreativnost“ (Kunac, 2015, str. 427). Značajna pobornica ovog pristupa je Amabile koja je stvorila i komponencijalnu teoriju kreativnosti. Njezina su istraživanja i spoznaje potaknuli razvoj drugih teorija i pristupa, a jedna od njih je konfluentna (integrativna) teorija Sternberga i Lubarta (Kunac, 2015). „Ova teorija ističe da na kreativnost utječe više elemenata, poput inteligencije, znanja, stilova mišljenja, osobina ličnosti, motivacije i okoline“ (Kunac, 2015, str. 428, prema Sternberg, 2006.; 2012). „Uz prethodno navedene pristupe sve se više ističe i pristup koji kreativnost promatra kao *dio darovitosti*“ (Kunac, 2015, str. 428). Mišljenja i stavovi oko navedene tvrdnje se razlikuju - pojedini psiholozi i druge osobe koje su proučavale kreativnost slažu se s ovim pristupom, dok su drugi suprotnog mišljenja. Prema Miri Čudini-Obradović (1991, str. 21) „Prava će se kreativnost razviti kao rezultat dugotrajnog i ozbiljnog bavljenja aktivnošću u području nadarenosti“ (Kunac, 2015, str. 428). Za razliku od nje, neki zastupaju stajalište da je kreativnost bitna, ali ne i nezaobilazna odrednica nadarenosti (Kunac, 2015, prema Vrsaljko i Ivon, 2009).

9.2. Kreativnost u nastavnom procesu – pozitivno i negativno djelovanje

U kontekstu odgoja i obrazovanja razlikujemo *Kreativnost* (odnosi se na „genije“, izuzetno kreativne osobe koje su osmislile važnu ideju ili inovaciju) i *kreativnost* (sposobnost svih ljudi) (Kunac, 2015, prema Gardner, 1993). Škola ima značajnu i nezaobilaznu ulogu u

poticanju kreativnosti i razvijanju kreativnog potencijala. Važno je poticati kreativnost u svim nastavnim predmetima kako bi svaki učenik otkrio područja u kojima je kreativan (Kunac, 2015). Suvremena je nastava orijentirana na učenike, njihove individualne potrebe i dinamiku učenja, a u skladu s tim „ističe se potreba stvaranja stvaralačkog okruženja“ (Kunac, 2015, str. 437, prema Pejić i sur., 2007). Ipak, najveću ulogu u razvoju dječje kreativnosti tijekom školovanja ima učitelj koji prvo treba razviti vlastite kreativne potencijale, a zatim može potaknuti učenike da čine isto (Bognar i Somolanji, 2008, str. 90). Također, učitelj treba imati veliku motivaciju za navedeno i prilagođavati se potrebama svakog učenika svoga razreda. Temelj učiteljeve kreativnosti čine intrinzična motivacija, znanje i sposobnosti koje posjeduje. „Zadaća učitelja je prepoznati potencijalnu kreativnost svakog učenika i poticati ju jer odgojno-obrazovni sustav trebao bi učenicima omogućiti sredstva za razvijanje kreativnih potencijala“ (Kunac, 2015, str. 438, prema Runco, 1997). Učitelj treba podupirati učenike u kreiranju originalnih ideja (Kunac, 2015). Pritom je važno djetetu pružiti slobodu i sigurnost te ohrabrivati ideje. Govoreći o ulozi učitelja razlikujemo kreativno poučavanje i poučavanje za kreativnost (Kunac, 2015, prema Grohman i Szmidt, 2013). „Kreativno poučavanje odnosi se na kreativne pristupe u radu, kako bi učenje bilo zanimljivije i sadržaji bliži učenicima, dok se poučavanje za kreativnost odnosi na poučavanje usmjereno razvoju kreativnog mišljenja i ponašanja kod učenika“ (Kunac, 2015, str. 439). Kreativnost u školi potiče se ponajprije stvaranjem pozitivne atmosfere u razredu (Bognar i Somolanji, 2008, str. 91). Učitelji trebaju stvoriti prostor za kreativno izražavanje te poticati učenike na poštivanje tuđih ideja i stvaranje vlastitih kreacija (Kunac, 2015, prema Robinson i Kakela, 2006). Naglašava se i važnost okoline koja treba „dopuštati neovisan rad, biti stimulirajuća, ali i ne ometajuća i omogućiti lak pristup izvorima“ (Kunac, 2015, str. 439, prema Runco, 2004). „Kreativnost može razviti samo ona škola u kojoj se njeguje mišljenje, rasuđivanje, istraživanje, dijalog, rasprava, razmjenjivanje ideja i stvaranje novih ideja, pogleda i postupaka. 'Klasične učionice' tada se pretvaraju u 'radionice' znanja i kreativnosti.“ (Solomanji i Bognar, 2008, str. 91, prema Ozimec, S., 1987). Dječju kreativnost uvelike možemo potaknuti pomoću stvaralačke igre. Prema Danici Noli stvaralačke se igre mogu podijeliti na „dramske igre, igre riječima, glazbene i likovne igre, igre pokretom tijela te matematičke igre“ (Somolanji i Bognar, 2008, str. 91). Iako, prema prethodnim navodima, škola treba na pozitivan način djelovati na kreativnost i poticati ju različitim postupcima, često se događa upravo suprotno – u školskom se okruženju kreativnost učenika sputava i nedovoljno razvija. To je vidljivo u mnogobrojnim primjerima iz školske prakse. Primjerice, učenici su često ograničeni na izricanje samo jednog točnog odgovora ili rješavanje nekog zadatka prema točno određenim pravilima ili metodama, pri čemu

se zanemaruju potencijalne nove ideje učenika i originalni načini rješavanja problema. Učenici često ne znaju kako sadržaje naučene u školi primijeniti u svakodnevnom životu. „Poticanjem kritičkoga mišljenja i kreativnosti kod učenika, bilo bi im olakšano razumijevanje važnosti određenoga znanja za budući život, sami bi shvatili zbog čega je važno učiti određene sadržaje te kada će im biti korisni“ Kako bi učenici kreativno razmišljali i svoje ideje koristili u školi i izvan nje, potrebno ih je potaknuti da svoje zamisli primjenjuju u praksi (Kunac, 2015). Ovom tvrdnjom Kunac (2015) ističe da praktična primjena ima izrazito značajnu važnost za djecu. Kunac (2015, str. 442) prema Runco (1997) navodi da mnogo toga sprječava kreativnost, primjerice „manjak poštovanja za originalnost, ograničavanje, manjak autonomije i izvora, neprikladne norme, negativne povratne informacije, nedostatak vremena, natjecanje i nerealistična očekivanja“. Negativan utjecaj na kreativnost imaju i testovi u školi jer se uz pomoć njih procjenjuje samo znanje. Kreativnost bi se mogla provjeriti pisanjem eseja, no često ih učenici pišu prema standardima koje očekuju učitelji, stoga nisu potpuno vjerodostojni (Kunac, 2015., prema Sternberg, 2012). Unatoč potrebi za suvremenošću, u školama se nedovoljno cijene kreativne vještine i vještine kritičkog mišljenja i najčešće se potiču samo u području umjetnosti (Kunac, 2015). U obrazovnom sustavu ponekad su prisutne osobe autoritarnog stava (učitelj, ravnatelj, stručni suradnik...) koje ne prihvaćaju pogreške, što također negativno utječe na razvoj dječje kreativnosti (Somolanji i Bognar, 2008). Značajnu prepreku za razvoj kreativnosti u nastavnom procesu čini stav učitelja „da su samo rijetki pojedinci kreativni“ (Kunac, 2015, str. 438). Iz svega navedenog zaključuje se da „stroga i formalna nastavna atmosfera“ ometa razvoj kreativnosti (Kunac, 2015, str. 443). Za što bolji i uspješniji razvoj kreativnosti tijekom školovanja potrebno je osigurati kompetentne učitelje, dovoljno vremena, prostora i različite edukativne i druge materijale, no svega navedenog često nedostaje (Somolanji i Bognar, 2008). Kreativnost je osnovna i veoma važna ljudska odlika, stoga je zadaća škole poticati je (Kunac, 2015). Kreativnost uvelike doprinosi boljoj kvaliteti nastave, a kreativni pojedinci značajno doprinose društvu (Kunac, 2015). Prema Sternbergu (1999) obitelj i odgojno-obrazovne ustanove trebaju potpomagati razvoj kreativnosti i inteligencije te spoznati da se razvijaju i mijenjaju tijekom cijeloga života (Kunac, 2015).

9.3. Dječje stvaralaštvo i književnost

Pojam kreativnosti i kreativnih ljudskih djela postali su predmetom proučavanja u nešto davnijim vremenima, no „misao o izvornom izražavanju djece kao kreativnosti novijeg je datuma“ (Kroflin, Nola, Posilović, Supek, 1987, str. 209). Zanimanje za dječju kreativnost

pojavi se nakon spoznaja iz prošlog stoljeća, a uz to je nastupila i promjena dotadašnjih stavova o djetinjstvu. Prevladava mišljenje da je period djetinjstva temelj za razvoj intelektualnosti i kreativnih ideja buduće odrasle osobe. U tom kontekstu ističu se pogreške koje mogu negativno utjecati na kreativnost.

Poznata je, na primjer, činjenica da djeca koja u pravo vrijeme nisu uživjela potrebu za igrom, za potpunim iskazivanjem imaginacije i svih kreativnih pobuda djetinjstva, neće biti zakinuta samo na planu juvenilne mašte, nego će i na planu intelektualnosti ostati defektna za buduću veliku, svjesnu igru originalne kombinatorike i autentične sinteze. I hoće li se kao takva moći identificirati u društvu suvremenog tipa, ovog našega, na primjer, koje postavlja pojedincu kao jedan od bitnih zahtjeva, među ostalima, samopotvrđivanje u kreativnom doprinosu kolektivnoj svijesti? (Kroflin, Nola, Posilović, Supek, 1987, str. 209).

Vodeći se ovim argumentima autori naglašavaju da je slobodno kreativno izražavanje osnova suvremenog odgoja (Kroflin, Nola, Posilović, Supek, 1987). Književnost i dijete povezani su od davnina; od pojave usmene predaje i folklora u djetetovu životu. „Književnost za djecu postavlja svijet djetinjstva u središte kreativnog istraživanja“ (Kroflin, Nola, Posilović, Supek, 1987, str. 209), stoga je nužno s velikom pažnjom odabrati književne vrste i djela koja će potaknuti djecu na kreativno promišljanje, izražavanje i stvaranje. Bajke kao književna vrsta djeluju poticajno na dijete jer obogaćuju maštu i potiču ga na stvaranje kreativnih ideja.

9.4. Poticanje dječje kreativnosti uz pomoć bajki

„Kreativni je proces spontan i povezan s unutrašnjom motivacijom“ (Blažević, 2020, str. 10), stoga je za razvoj djetetove kreativnosti važno da učitelji, odgojitelji i druge osobe aktivno i kreativno pristupaju odabiru poticaja i sadržaja (Blažević, 2020). Autorica naglašava i važnost intrinzične motivacije pri odabiru sadržaja, a sve navedeno pogoduje „razvoju kreativnih potencijala djeteta“ i poboljšava njegove vještine i sposobnosti (Blažević, 2020, str. 10). Dijete upotrebljava maštu za promišljanje o novim idejama i njihovo stvaranje. „Dječju maštu treba, dakle, hraniti, obogaćivati, djeci treba davati iskre koje će se razbukati, koje će biti interpretirane u igri i u drugim dječjim aktivnostima“ (Peteh, 2018, str. 30). U bajkama dijete spoznaje nove svjetove, čudnovate i fantastične događaje, situacije i likove koji potiču

razvoj njegovih stvaralačkih sposobnosti. Bajke djetetu služe i kao poticaj za stvaranje vlastitih kreativnih tekstova, likovnog i glazbenog stvaralaštva.

„Dječje su igre svjesna stvaralačka aktivnost tijekom koje se ostvaruje komunikacija između djeteta i stvarnosti koja ga okružuje“ (Peteh, 2018, str. 95). Igra je osnovna sastavnica djetinjstva i potreba za njom pojavljuje se od najranije dobi. „Obilježuju je radost, veselje, otkrivanje i učenje“ (Peteh, 2018, str. 95). Kada govorimo o odnosu igre, stvaralaštva i dječje književnosti, važno je istaknuti da priča bilo koje vrste (obična, narodna, umjetnička, bajka, basna ili pripovijetka) čini poticaj za igru i stvaralaštvo (Peteh, 2018). „Pričom, bajkom i basnom dijete uči, bogati početna znanja, odnosno razvija svoje kompetencije“ (Peteh, 2018, str. 17). „Priča djeluje na različite sposobnosti, utječe na razvijanje psihičkih funkcija (pažnju, mišljenje, pamćenje), rasplamsava maštu, koja je i te kako potrebna za stvaralačke igre i aktivnosti“ (Peteh, 2018, str. 17). Priča potpomaže stvaranje iskustava, pokreće maštu te pomoću stvaralačke igre omogućuje ostvarivanje pojedinih razvojnih zadata. Kao primjer za navedene dobrobiti, autorica Peteh (2018) navodi priču *Mama radi u bolnici*. Ta priča služi kao poticaj za igru liječnika, bolnice, ljekarne i slično, a njome se realiziraju konkretni zadaci (Peteh, 2018). Djeca dobivaju nove spoznaje o ulozi i zadaćama liječnika, medicinskih tehničara i drugih djelatnika bolnice te usvajaju primjerena pravila ponašanja u navedenoj ustanovi. Dobivaju priliku okušati se u ulogama bolničkih djelatnika i naučiti brinuti se za druge. Za potrebe ove igre učenici zajedno s učiteljicom mogu izraditi potreban pribor, a svoje nove spoznaje i doživljaje mogu izraziti crtanjem, slikanjem ili nekom drugom tehnikom. Na taj će način djeca razvijati likovno stvaralaštvo uz poticaj stvaralačke igre.

Od rane dobi potrebno je djetetu čitati i pripovijedati različite književne tekstove jer potiču dječje zanimanje za književnost te stvaranje maštovitih i kreativnih ideja, a značajni su i za učenje. „Čitanje i pripovijedanje djeci izvrstan je oblik učenja jer potiče specifične funkcije mozga koje su osnova kasnijem učenju“ (Blažević, 2020, str. 10). Književni tekst čini odgojno sredstvo i utječe na cjelokupan djetetov razvoj, stoga je važno pažljivo ga odabrati. „On mora biti prilagođen djetetovoj sposobnosti razumijevanja poruke koju prenosi, zanimljiv i smislen, pisan jasnim jezikom i jezično pravilan“ (Blažević, 2020, str. 10). Za dijete predškolskog i školskog uzrasta najčešći su odabir priče iz svakodnevice, basne i bajke jer potiču na maštanje i stvaralaštvo. Uz pomoć ovih književnih vrsta, a posebice bajke, dijete se poistovjećuje s pozitivnim likovima i želi biti kao oni (Peteh, 2018). U bajkama likovi često proživljavaju različite zgrade, postupke i borbe doba i zla. Djeca su uglavnom na strani dobrih likova jer

potaknuti njihovom pobjedom i uspjehom vjeruju u rješenje vlastitih teškoća (Peteh, 2018). Važno je da se pripovijedanje odvija u prigodnom slušnom okruženju i uz govorne uzore (Blažević, 2020, str. 10). Korištenjem različitih popratnih materijala i rekvizita te iznošenjem teksta u različitim oblicima potiče se dječji interes, mašta i kreativni izričaj. Osim „klasičnog“ pripovijedanja i čitanja, bajke se djeci mogu prenijeti i na druge načine koji uključuju raznovrsne tehnike i materijale. U današnje, suvremeno doba postoje različite vrste novih tehnologija s interaktivnim sadržajima (zvukovi, pokreti, animacije i drugo) koji se mogu koristiti u literarnom radu s djecom (Batarelo Kokić, 2015). Mnogi se književni tekstovi, poput bajke, mogu dočarati djetetu interaktivnim čitanjem. Interaktivnim se čitanjem sprječava pojava pasivnosti tijekom dječjeg susreta s tekstem i potiče zanimanje „za kreativni govorni izričaj i za novo čitanje“ (Blažević, 2020, str. 11). Prilikom takvog čitanja prisutan je interaktivni dijalog (između djeteta i osobe koja čita) koji pripomaže razvoju čitalačke pismenosti i boljem razumijevanju teksta (Batarelo Kokić, 2015). Učitelj može potaknuti dijete na promišljanje o vlastitim doživljajima pročitane bajke i na povezivanje događaja iz bajke s onima iz djetetova stvarnog života. Istraživanja su pokazala da povezivanjem riječi iz teksta i konkretnih predmeta djeca obogaćuju svoj vokabular i nove riječi koriste u smislenom kontekstu (Batarelo Kokić, 2015, prema Wasik i Bond, 2001). Kao sljedeći način pričanja bajki navodi se „pričanje uživo s pomoću slika ili fotografija“, čime učenici dobivaju motivaciju za pričanje bajke i smišljanje vlastite bajke ili priče (Blažević, 2020, str. 11). Pričanjem uz pomoć rekvizita nastaje čarobno ozračje koje pozitivno djeluje na dječju maštu i obogaćuje ju, pomaže im pri stvaranju potpunog doživljaja i stvaranju vlastitih maštovitih kreacija. Bajku je moguće pripovijedati koristeći geste, čime poznata priča dobiva novu dimenziju, a nova priča postaje posebno zanimljiva (Blažević, 2020). Veoma su zanimljive i kreativne priče iz vrećice, kutije ili kalendara koje pridonose aktivaciji osjetilne dimenzije i razvoju mašte i kreativnosti. S ovakvom se vrstom priča djeca ne susreću toliko često, stoga one čine novost u književnosti. Na djecu djeluju kao efekt iznenađenja i mogu ih motivirati da i sami osmisle takvu bajku, priču ili drugu književnu vrstu i uključe druge ljude u pripovijedanje. Osim tradicionalne bajke u fizičkom obliku, bajka se, zahvaljujući mnogobrojnim digitalnim alatima, može nalaziti i u digitalnom obliku. Koristeći fotografije, crteže, animacije, zvučne efekte i druge alate možemo djetetu prikazati suvremenu verziju poznatih bajki, a oni pritom mogu uočiti sličnosti i razlike između klasične i digitalne bajke te izraziti svoje dojmove i mišljenja. Djeci bi posebice zanimljivo bilo kada bi se u ovom obliku susreli s novom, do tad nepoznatom bajkom. Učenici bi mogli uz pomoć učitelja sudjelovati u izradi vlastite digitalne bajke i time stvoriti vlastiti književni tekst i poboljšati digitalne kompetencije. Često je prisutno prikazivanje bajki i drugih djela pomoću

kazališta lutka, a njime se ujedinjuje „stvaralaštvo riječi, pokreta, glazbe i likovnog izričaja tako da predstava nije samo cilj već rezultat stvaralačkoga traganja“ (Blažević, 2020, str. 11). Učenici tako spoznaju da uz jedinstvo nekoliko umjetnosti nastaju stvaralačke kreacije potaknute književnim djelima. Ples pisanja čini kreativnu tehniku kojom se sjedinjuju pokret i priča, a procesnom dramom i drugim dramskim tehnikama i metodama dječja se mašta i kreativnost „razvijaju u govornome i dramskome izričaju“ (Blažević, 2020, str. 11). „Priča, lutka, glazba kao kulisa i ples (umjetnička područja) zajedno aktiviraju i obogaćuju emocionalni doživljaj koji pobuđuje kreativna i motivacijska područja mozga, a rezultat je vidljiv u različitom kreativnom izričaju djeteta“ (Blažević, 2020, str. 11). Korištenjem navedenih oblika pričanja i pripovijedanja kod djece nastupaju jaki osjećaji sreće i čuđenja koji djeluju na mnoge psihičke i somatske funkcije (Blažević, 2020). Kreativne tehnike imaju i sljedeće dobrobiti: potiču dječje zanimanje za bajku ili priču te suzbijaju monotoniju i dosadu. Djeca stvaraju naviku gledanja i slušanja drugih osoba te opažanja i promišljanja o doživljenom (Blažević, 2020).

10. KRATKA ANALIZA BAJKE *MATOVILKA* I NJEZIN UTJECAJ NA RAZVOJ DJEČJE MAŠTE I KREATIVNOSTI

Matovilka je jedna od poznatih bajki Jacoba i Wilhelma Grimma uz koju su odrastale mnoge generacije djece. Neki od razloga popularnosti su njezina dugovječnost i prisutnost u životima djece, ali i odraslih. Većina djece bajku poznaje iz djetinjstva, a s radnjom i likovima dodatno se upoznaju pri obradi u razredu. Po uzoru na ovu bajku nastali su crtani filmovi, kazališne predstave i drugo.

Čitanje i pripovijedanje značajno je za djecu, a posebice za učenike početnih razreda osnovne škole. Zato je važno da početni korak pri obradi bajke *Matovilka* bude upravo čitanje. Učitelj čita ili pripovijeda bajku, a učenici pažljivo slušaju fabulu i pritom maštajući zamišljaju i stvaraju slike o događajima i likovima o kojima se pripovijeda. U daljnjem tekstu navest će se kratak sadržaj bajke, a zatim će se poentirati mjesta koja učenike mogu potaknuti na maštanje i stvaralaštvo.

Muš i žena koji nisu imali djece živjeli su pokraj dvorca zle čarobnice. Jednoga dana žena se razboljela i željela je jesti samo salatu iz vrta čarobnice. Kako bi je spasio od smrti, muž je otišao u vrt po matovilac. Kada je i drugi put otišao po matovilac, vještica ga je vidjela i

odlučila ga kazniti: morao je obećati da će svoje prvorodeno dijete dati njoj. Tako je i bilo: vještica je uzela dijete i nazvala je Matovilka, a kada je napunila dvanaest godina stavila ju je u kulu. Jedino je vještica odlazila k njoj penjući se po njenoj dugoj kosi. Na taj se način jednoga dana popeo i kraljević. Dolazio je svake večeri i sa sobom donosio svilu kako bi Matovilka izradila konop po kojemu će se spustiti i otići s njim. No Matovilka je neoprezom pred vješticom rekla za kraljevića, vještica joj je odrezala kosu i bacila na nju kletvu zbog koje je zaspala. Kada je vidio vješticu, a ne Matovilku, kraljević se bacio kroz prozor, a trn mu je iskopao oči. Nekoliko je godina besciljno lutao, a jednog dana naišao je na Matovilku u pustinji. Ona je suzama radosnicama zaliječila njegove ranjene oči. Otišli su u kraljevstvo, vjenčali se i živjeli sretno. (Grimm, 2006).

U bajci se pojavljuju likovi muža i žene, Matovilke, kraljevića i čarobnice. Ova bajka primjer je tipične bajke u kojoj junak susreće lijepu djevojku i kreće u junačke pothvate kako bi je spasio i učinio svojom ženom. Ipak, posebnost bajke je motiv matovilca koji pokreće radnju te predstavlja ljekovito sredstvo. S druge strane, upravo je matovilac bio povod očevu obećanju da će dijete dati čarobnici kako bi izbjegao kaznu, a vještica je zbog te biljke dala djevojčici ime Matovilka. Matovilka predstavlja simbol iznimne ljepote te djeci postaje simbol nade u bolju budućnost i pobjedu dobra.

Kada govorimo o maštanju, bajka *Matovilka* potiče kod djece maštanje iz više razloga. *Matovilka* opisuje maštanje, bijeg, oporavak i utjehu (Bettelheim, 2000). Bajka je klasičan primjer pobjede dobra usprkos nedaćama i sadrži zanimljivu i jednostavnu fabulu, likove i motive koji služe kao poticaj dječjoj mašti. Uz ovu bajku dijete shvaća da glavni junaci ponekad trebaju iskusiti određene poteškoće kako bi na kraju postali pobjednici i sretno živjeli. Vodeći se time, djeca potaknuta bajkom maštaju da će se i njihove poteškoće riješiti. Dječja se mašta aktivira već pri samom pripovijedanju bajke: tijekom aktivnog slušanja bajke djeca dobivaju nove spoznaje i to ih potiče na maštanje. Maštajući stvaraju vlastite predodžbe o izgledu i postupcima likova te događajima u bajci, posebice ako učenicima pri prvom čitanju ne dajemo dodatne opise likova, postupaka ili predmeta. Tada će svaki učenik maštajući zamisliti kako su likovi i predmeti izgledali te kako se radnja odvijala.

Nakon pripovijedanja bajke možemo s učenicima razgovarati o ulozi mašte u njihovu životu i ponašanju (Težak, 1997). Ističemo da mašta može biti bijeg od stvarnosti, nepravde, jednoličnosti i dosade. Mašta čini život ljepšim i uzbudljivijim (Težak, 1997). Postavljanjem

pitanja potičemo učenike na razgovor o mašti: *Što za vas predstavlja mašta? Kakav značaj ima u vašem životu i odrastanju? Maštate li često? O čemu? Tko bi htio podijeliti neki događaj o kojemu je maštao?* Zatim slijedi razgovor o tome kako učenici zamišljaju likove iz bajke *Matovilka* i kako ih doživljavaju. Možemo ih potaknuti i na promišljanje o motivima (matovilac, duga kosa) koji samo u bajci imaju čudesnu ulogu: matovilac je ljekovit, a Matovilkina duga kosa služi za penjanje na kulu. U sklopu navedenog, učenike se potiče da maštajući zamisle neki predmet, objasne njegovu namjenu te navedu bi li se predmet mogao koristiti u stvarnosti ili samo u zamišljenim situacijama. Sljedeći zadatak za učenike bio bi da maštajući zamisle da se nalaze u bajci. Mogu zamisliti nekog lika kojeg bi voljeli predstaviti (primjerice Matovilku ili kraljevića) te ukratko opisati kakve bi promjene unijeli u bajku kada bi se našli u ulozi likova.

Maštu i kreativnost učenika možemo dodatno potaknuti aktivnostima koje će biti navedene u nastavku. Aktivnosti će se provoditi u obliku grupnog rada.

1. Preoblikovanje bajke i dodavanje novog lika

U svrhu poticanja mašte i kreativnosti učenici će u grupama preoblikovati i izmijeniti neke dijelove bajke i tako sudjelovati u stvaranju drugačije inačice. Učenici mogu po svome izboru mijenjati događaje u bajci i njihov redosljed, osmisliti nove motive i slično, no svakako trebaju maštajući zamisliti novog lika i dodati ga u bajku. Na taj će način nastati različite inačice bajke i različiti likovi.

2. Crtanje i opisivanje zamišljenog lika

Ova je aktivnost povezana s prethodnom, a cilj aktivnosti je razvoj govornog i likovnog stvaralaštva. Učenici trebaju nacrtati lika kojeg su zamislili. Zatim ga usmenim putem opisuju te navode koja je njegova uloga i na koji način je uzrokovao promjene u bajci.

3. Predstavljanje bajke

Svaka grupa učenika ima zadatak glumom predstaviti svoju verziju novonastale bajke. Pritom mogu izraditi različite rekvizite koji će im pomoći u izvođenju kratke predstave (kostime, lutke

i slično) te osmisliti glazbu i zvučnike koji će dodatno obogatiti predstavu. Na taj se način potiče razvoj likovnog, glazbenog te govornog stvaralaštva.

11. ZAKLJUČAK

Iako bajke u davnoj prošlosti nisu bile namijenjene djeci, s vremenom su postale književna vrsta koja se usko vezuje uz dječji svijet. U današnje se vrijeme djeca s bajkama susreću veoma rano. Već pri susretu s bajkama u roditeljskom domu i predškolskim ustanovama djeca spoznaju da ovu književnu vrstu odlikuju neobični događaji, izmišljeni likovi (vile, vještice, patuljci i slično), pustolovan duh i junački pothvati. Susret s različitim likovima i događajima te čudesnim motivima potiču dijete na promišljanje, maštanje i stvaranje. U prethodnim poglavljima navedeni su mnogobrojni utjecaji bajki na djecu od kojih su uglavnom prevladali pozitivni. Djeca uz pomoć bajki obogaćuju svijet mašte, a pročitana ih bajka motivira na stvaranje kreativnih ideja. Maštanjem djeca otkrivaju nove svjetove, a ponekad zahvaljujući mašti pronalaze utjehu za situacije u kojima se nalaze. Mašta i kreativnost imaju značajnu važnost za dijete i njegov razvoj, a bajke pomažu da se navedene komponente razvijaju i služe kao poticaj djetetovu kreativnom stvaranju.

LITERATURA

- Batarelo Kokić, I. (2015). *Nove razine interaktivnosti dječjih slikovnica*. Školski vjesnik: časopis za pedagojsku teoriju i praksu, 64 (3), 377-398
- Bettelheim, B. (2000). *Smisao i značenje bajki*. Cres: Poduzetništvo Jakić.
- Bistrić, M. i Ivon, K. (2019). *Teorijski pristupi i recepcijski učinci bajki*, 131-146. <https://hrcak.srce.hr/237510>
- Blažević, B. (2020). Kreativnost u metodičkome oblikovanju rada s literarnim tekstom. U I. Kolar Billege, M. i Cvikić, L. (Ur.) *Suodnos metodičke teorije i prakse* (str. 10 -12). Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: Zagreb.
- Crnković, M. (1984). *Dječja književnost: priručnik za studente i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga.
- Diklić, Z., Težak, D., Zalar, I. (1996). *Primjeri iz dječje književnosti*. Zagreb: DiVič.
- Grimm, J., Grimm, W. (2006). *Bajke*. Zagreb: Školska knjiga
- Hameršak, M. (2011). *Pričalice: O povijesti djetinjstva i bajke*. Zagreb: Algoritam.
- Hameršak, M. i Zima, D. (2015). *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam International.
- Hranjec, S. (2006). *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Jolles, A. (2000). *Jednostavni oblici*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kroflin, L., Nola, D., Posilović, A., Supek, R. (1987). *Dijete i kreativnost*. Zagreb: Globus
- Kunac, S. (2015). Kreativnost i pedagogija. *Napredak*, 156 (4), 423-446. <https://hrcak.srce.hr/166211>
- Peteh, M. (2018). *Radost igre i stvaranja*. Zagreb: Alinea
- Pintarić, A. (1999). *Bajke: pregled i interpretacije*. Osijek: Matica Hrvatska.
- Pintarić, A. (2008). *Umjetničke bajke: teorija, pregled i interpretacije*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera.
- Propp, V. (1982). *Morfologija bajke*. Beograd: Prosveta.
- Somolanji, I. i Bognar, L. (2008). Kreativnost u osnovnoškolskim uvjetima. *Život i škola*, 19, 87-94. <https://hrcak.srce.hr/24067>
- Težak, D., Težak, S. (1997). *Interpretacija bajke*. Zagreb: DiVič.
- Velički, V. (2013). *Pričanje priča – stvaranje priča. Povratak izgubljenomu govoru*. Zagreb: Alfa.

Izjava o izvornosti diplomskog rada

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)